

TARTALOM

4 | FELMÉRÉS

Krekó Péter, Juhász Attila,
Molnár Csaba:
Antiszemita bestiárium

9 | VÉSZJELZŐ

„Az élet teljességében
lehetne részük”
– Beszélgetés A. B. Jehosua
izraeli íróval

12 | ÁLLAMALAPÍTÓK

Avi Shavit:
Hazám, az ígélet földje

14 | NÉZETKÜLÖNBSÉG

Szőnyi Szilárd:
„Felsőbbrendűségi
tudat és gőg”
Tamás Pál:
„A »Nyugat« erősebb,
jobb, attraktívabb”

16 | NYÍRZSIDÓK

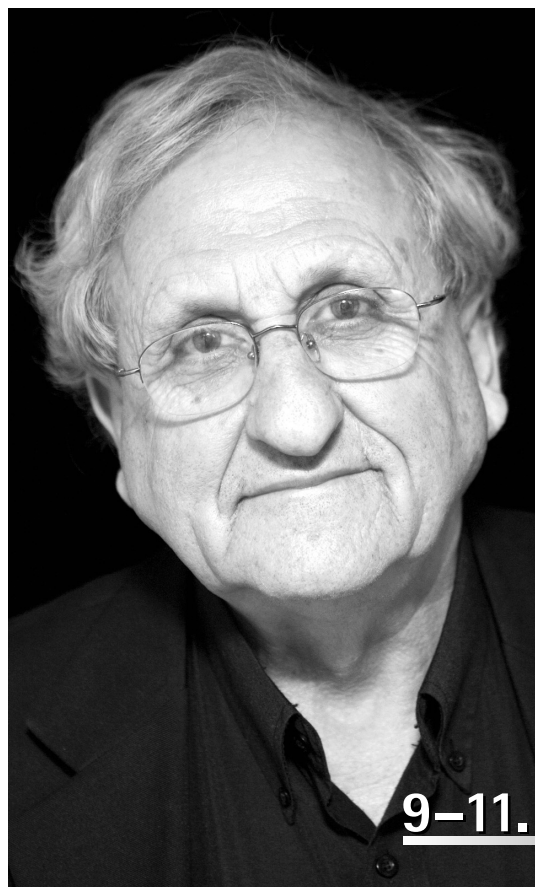
Cseh Viktor: Neológok
az ortodox zsinagógában

18 | PARASZTZSIDÓ

Czingel Szilvia:
Rosenfeld gyümölcse

20 | POSZTTTRAUMA

„El kellett temetni az érzéseiket...”
– Interjú Réczai Tamással

9-11. A. B. JEHOŠUA

22 | SZABADELVŰSÉG

Schweitzer Gábor:
A terézvárosi Cyrano
– Vázsonyi Vilmos

24 | VONZERŐ

Misztikum az érzékiségben
Moran Haynal festő-grafikus

28 | GYEREKLÉLEK

Szabó Ágnes:
Csillagok

30 | KIVIRÁGZÁS, KISZÁNTÁS

„Véretek, ha idegen is
százszor, mégis az enyém...”
Kőbányai János: *A magyar-
zsidó irodalom története*

32 | EMLÉKELTÉRÉS

„Kibuc soha nem volt
Budapesten”

szombat

2013. október
5773 ChesvánA Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer**Szerkesztőbizottság:**Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás**Szerkesztőség:**Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János
Deák Andrea szerkesztőségi titkár
Magó Katinka (pénzügyek)**Állandó külső munkatársak:**Uri Asaf, Csáki Márton,
Németh Ványi Klári, Panyi Szabolcs,
Pályi Márk, Seres Attila,
Vári György, Várnai Pál**A megjelenést támogatja:**Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükröziCímlapunkon Moran Haynal: *Judith*

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2013. szeptember 17-énSzerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.comElőfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlánLapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

összeesküvésELMÉLET

FELMÉRÉS

Krekó Péter, Juhász Attila, Molnár Csaba

ANTISZEMITA
BESTIARIUMHét állítás a magyarországi antiszemitizmus
politikai természetéről

Hogyan jellemezhető a magyarországi antiszemitizmus természete? Milyen dimenziói vannak, mi táplálja, és mi lehet az „ellenszere”? A Political Capital elemzői ezekre a kérdésekre keresik a választ antiszemitizmust és összeesküvés-elméleteket vizsgáló internetes reprezentatív kutatásuk alapján, de korábbi hazai és nemzetközi kutatásokra is visszautalva.

A magyar antiszemitizmus körül az utóbbi években megélénkült hazai és nemzetközi közbeszédben egyszerre van jelen a bagatellizálás és a hiszterizálás. Nagyon fontos ezért, hogy kutatási adatok segítségével megfogalmazzunk néhány tényszerű állítást a hazai antiszemitizmus természetéről.

1. Az antiszemitizmus nem egydimenziós jelenség. Az antiszemitizmusról szóló politikai és zornalisztikai közbeszéd törvényszerűen leegyszerűsíti az antiszemitizmus jelenségét, egydimenziós előítéletként láttatva azt. A valóság ezzel szemben az, hogy nincs még egy olyan előítélet, ami pszichológiai élmény jellegét, hatását és kifejezőmódjait tekintve ennyire sokszínű és változatos lenne. Jelen kutatásunkban az antiszemitizmust két dimenzióban vizsgáltuk. Az archaikusabb ellenségeskedést kifejező nyílt, érzelmi alapú elutasítást egy Kovács András által korábban már használt kérdéssel („Mennyire rokonszenvesek vagy ellenszenvesek a következő faji/nemzeti kisebbségek

– zsidók”), a modernebb, a nyílt érzelmi elutasítás helyett vélekedések formájában megjelenő, sztereotip összeesküvéses antiszemitizmust pedig lengyel kutatók hat állítást mérő skálájával¹ („a zsidók gyakran titokban, a színpalak mögött tevékenykednek”) mértük.

2. Az antiszemitizmus megosztó. Szemben a cigányellenességgel, amelyet korábbi kutatásaink szerint² gyakorlatilag politikai táborokon és társadalmi csoportokon átívelő társadalmi konszenzus övez, a zsidóellenességről ez nem mondható el. Kutatásunk szerint számos kisebbségi csoport közül éppen a zsidókhoz való viszony a leginkább polarizált, azaz velük szemben jelennek meg legnagyobb arányban az átlaghoz képest szélsőséges vélemények. Magas volt azoknak az aránya is, akik egyáltalán nem tartják a zsidókat rokonszenvesnek (20%), közel 13 százalék viszont nagyon rokonszenvesnek nevezte őket. Az antiszemita összeesküvés-elméletek³ terén ugyanezt a megosztottságot láthatjuk (1. ábra):

összeesküvésELMÉLET

FELMÉRÉS

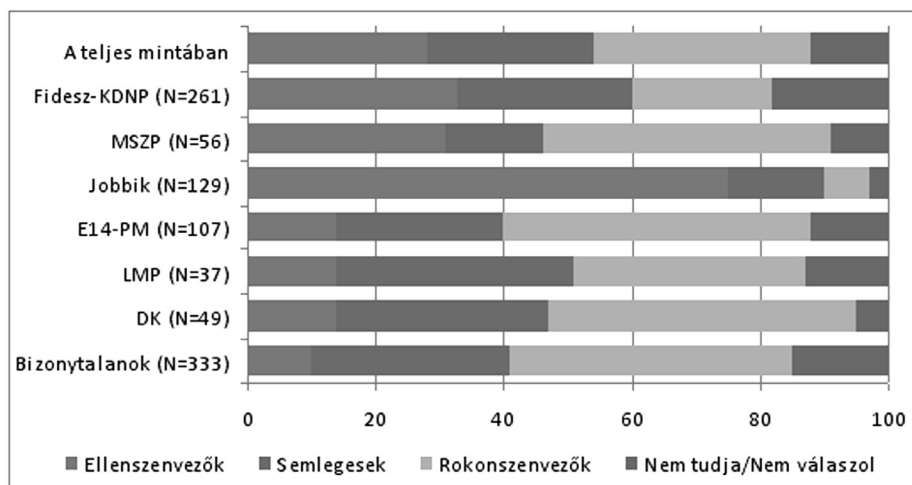
1. ábra Az 1-es az antiszemita összeesküvés-elméletekkel egyáltalán nem egyetértő, az 5-ös a teljesen egyetértő válaszadókat mutatja a hat tétel átlagolása alapján készített ötfokú skálán. Az ábra jól mutatja, hogy a válaszadók 17 százaléka teljesen elutasítja, 19 százaléka pedig teljesen elfogadja ezeket az elméleteket, a köztes értékek támogatottsága ennél jóval alacsonyabb

3. A többség Magyarországon nem meggyőződéses, nyílt antiszemita. Mind Magyarországon, mind a külföldi politikusok és újságírók véleményében gyakorta el-

hangzik az a vélekedés, hogy Magyarországon az antiszemitizmus a többség ideológiája. Ha az antiszemitizmust a zsidókkal szembeni nyílt ellenszenvvel azonosítjuk,

2. ábra Zsidók iránti előítéletek a pártokkal szimpatizálók körében

	Ellenszenvezők	Semlegesek	Rokonszenvezők	Nem tudja/ Nincs válasz
A teljes mintában	28	26	34	12
Fidesz-KDNP (N=261)	33	27	22	18
MSZP (N=56)	31	15	45	9
Jobbik (N=129)	75	15	7	3
E14-PM (N=107)	14	26	48	12
LMP (N=37)	14	37	36	13
DK (N=49)	14	33	48	5
LMP (N=37)	10	31	44	15

akkor ez az összefüggés bizonyosan nem állja meg a helyét: Kovács András legutóbbi, 2011-es kutatásai alapján például a nyílt antiszemita aránya (akik szerint „a zsidók ellenszenvesek”) nem haladja meg a társadalom egynegyedét. A Political Capital 2013 júliusában végzett felmérése szerint (melynek eredményei a magyar internetező népességre vonatkozóan reprezentatívak, tehát közvetlenül nem hasonlíthatók össze Kovács András kutatásaival – lásd a részletes módszertant lent) a megkérdezettek 28 százaléka számára nem rokonszenvesek a zsidók, 34 százalék számára viszont igen. Figyelemre méltó, hogy míg az előítéleteség általában az idősebbekre jellemző, kutatásunk szerint az antiszemitizmus esetében épp fordított a helyzet: a zsidókkal szembeni ellenérzés az életkor előrehaladtával csökken. Míg a 18–39 évesek közel harmada számára ellenszenvesek a zsidók, addig a 60 év felettieknek mindössze 13 százaléka tartotta őket ellenszenvesnek. Mindez egybevág azokkal az eredményekkel is, melyek szerint a Jobbik szavazói körében a fiatalok erősen felülreprezentáltak – ezen adatok alapján az antiszemitizmusra építő jobboldali radikalizmusnak komoly stratégiai tartalékai vannak Magyarországon. Az sem kizárható természetesen, hogy az egyéb okokból (például cigányellenességre vagy rendszerellenességre kapcsán, esetleg annak „divatos” jellege miatt) a Jobbikhoz csapódó fiatal szavazók a Jobbiktól „tanulják” az antiszemitizmust.⁴ Fontos azonban, hogy a „Mekkora az antiszemita aránya a társadalomban?” kérdésre adott válasz alapvetően függ attól, hogyan tesszük fel a kérdést. Vizsgálatunkból jól látszik, hogy a politikai diskurzusokban gyakran előkerülő antiszemita összeesküvés-elméletek mögött jóval könnyebb többséget kimutatni (lásd: 2. és 4. ábra).

4. Az antiszemitizmus az elmúlt években jelentősen nőtt Magyarországon. Kovács András kutatásaiból⁵ tudjuk, hogy a kétezres évek első évtizedének végén jelentősen növekedett mind a zsidókkal szembeni ellenszenv, mind a szélsőséges, akár a diszkriminációt is támogató antiszemita aránya. A zsidókat ellenszenvesnek tartók köre 1993-tól 2006-ig 10 és 14 százalék között ingadozott, 2010-ben viszont már 28 százaléknian voltak, 2011-

összeesküvés

ELMÉLET

FELMÉRÉS

ben pedig 24 százaléknian. Az Anti-Defamation League módszertanilag sokat és joggal vitatott kutatásából⁶ annyi óvatoss következtetés talán levonható, hogy Magyarországon növekedett az antiszemitizmus az elmúlt években, és ez nem a válsággal összekapcsolódó összeurópai jelenség, hiszen a vizsgált hét európai országból leginkább kettőben (Franciaország és Magyarország) volt kimutatható. Az antiszemitizmus hullámszámban bár van szerepe a gazdasági válságoknak, azok hatása nem automatikus, hanem leginkább a helyi politikai kontextustól függ. Főként attól, hogy van-e olyan politikai erő, mely a gazdasági-társadalmi válságok okaként a zsidókat jelöli meg.

5. Az antiszemitizmus politikailag érzékeny. Kovács a hazai antiszemitizmus kapcsán megjegyzi, hogy valószínűleg nem a zsidókkal szemben ellenérzéseket táplálók aránya növekedett meg hirtelen, hanem azoké, akik a felmérés során vállalták korábban palástolt zsidóellenes érzelmeiket, annak nyílt közéleti megjelenésének, a „Jobbik-hatásnak” köszönhetően. Az, hogy az antiszemitizmus politikailag indukált jelenség, abból is jól látszik, hogy a politikai pártok között milyen jelentős eltérések mutathatóak ki az előítéletes és az összeesküvéses antiszemitizmus terén (lásd: 1. ábra, 1. táblázat). Mindkét dimenzióban toronymagasan vezetnek a Jobbik javarészt fiatal szavazói. A jobbikos internethasználók háromnegyede (!) nyilatkozott úgy, hogy nem rokonszenvesek a zsidók. A többi párt szavazóinak körében ez a szám jóval kisebb: a Fidesz-KDNP táborában 33, az MSZP hívei között 31, a DK, az Együtt-PM és az LMP szavazói körében pedig egyaránt 14 százalék az ellenszenvezők aránya.

Míg a Jobbik és a Fidesz szavazói az előítéletes antiszemitizmusban nagyon távol vannak egymástól (a Fidesz és az MSZP szavazói pedig viszonylag közel), az összeesküvéses antiszemitizmus terén a jobboldali pártok közti különbség jóval kisebb. Az antiszemita összeesküvés-elméletekben való hiedelem jól láthatóan valódi választóvonal a magyar politikában, egyfajta politikai kód, ami a bal- és jobboldali pártokat elválasztja egymástól. A jobbikosok és a fideszesek sokkal inkább hajlamo-

sak hinni abban, hogy a zsidók titokban világhatalomra törnek (és ezzel együtt hajlamosabbak egyetérteni olyan általános összeesküvés-elméleti állításokkal is, mely szerint „Titkos társaságok fenyegetik társadalmunk stabilitását”). Ez nyilván nem független az utóbbi évek azon belpolitikai diskurzusaitól, amelyeket – főként a jobboldalon – egyre inkább eluraltak az IMF-fel, EU-val, Bilderberg-csoporttal, médiával, civil szervezetekkel stb. kapcsolatos összeesküvés-elméletek. Az összeesküvés-elméletek persze általában is népszerűek a társadalomban: a társadalom 26 százaléka egyszerre hisz az általános és az antiszemita összeesküvés-elméletekben (3. ábra).

3. ábra Az általános és az antiszemita összeesküvés-elméletekről alkotott véleménycsoportok⁸ (százalékos arányok a teljes mintában)

	NEM összeesküvés-hívők	Összeesküvés-hívők
NEM összeesküvéses antiszemita	37	4
Összeesküvéses antiszemita	16	28

De a zsidóellenesség politikai motiváltságáról nemcsak az egyes pártok szavazóinak vizsgálata árulkodik, hanem más adatok is. Lengyel kutatások⁷ és már Kovács András kutatásai is kimutatták, hogy a zsidókkal szemben érzett antiszemitizmus és konspirációs sztereotípiák rendre megerősödik a választási években, ami ismét csak a politikai közbeszéd jelentőségére hívja fel a figyelmet.

6. Az antiszemitizmus fő veszélye nem az erőszak. Az antiszemitizmus még a sajnálatos módon növekvő számú erőszakos atrocitás⁹ ellenére sem nevezhető hétköznapi emberi kapcsolatokban megnyilvánuló problémának – szemben például a cigányellenességgel, mely az etnikai erőszak kockázatát hordozó konfliktusokban nap mint nap jelen van a társadalom egyes tagjai között, éppen ezért politikailag sokkal nehezebb kezelni. Az antiszemitizmus sokkal inkább szimbolikus ideológiai funkciót tölt be, és éppen ezért könnyebb is lenne politikailag kezelni. Vitathatatlan, hogy a kormány egyes esetekben bátor és politikailag kockázatos tettet hajt végre azzal, hogy kategorikusan elítéli az antiszemitizmust, például a Gyöngyösi-ügy alkalmával

vagy a Zsidó Világkongresszuson (tekintettel arra is, hogy a Fidesz táborában, mint ahogy fent látjuk, bőven „volna igény” az antiszemitizmus bizonyos típusaira). A burkolt antiszemita üzenetekkel való játszadozás (lásd például Nyirő József és Wass Albert esetét, Tarlós István legutóbbi megjegyzését a DK-sokról, akiknek a Bibliája mindig az Ószövetségnél nyílik ki, vagy a Tormay Cécile-szobor kormánypárti politikusok általi felavatását, vagy a Tormay Cécile utca ötletét, de a sor tetszőlegesen folytatható), azonban nemcsak annullálja ezeket a törekvéseket, de konttraproduktív is, hiszen a szélsőjobboldal erre válaszul egyre vehemensebben igyekszik megszólítani azokat, akiket kódolt

üzenetek már nem elégitenek ki, és akiknek egyre nagyobb „dózisra” van szükségük a nyílt zsidóellenességből. A kormányoldal ezen lépései joggal háborítják fel az efféle szimbolikus gesztusokra érzékeny zsidó közösséget (de persze nem csak őket), miközben politikai hasznot nem hajtanak. Valójában pedig nincs arról szó, hogy hivatalos politikává vált volna az antiszemitizmus. Sokkal inkább arról, hogy a magát forradalmiként meghatározó kormányoldalon gyakran érezhető a „liberális kánonnal” való tudatos szembefordulás, aminek része a politikai ellenoldal és értelmisége tudatos provokációja is, amihez ezek a szimbólumok sokszor csak eszközt szolgáltatnak. Mégis téves és rossz válasz az antiszemitizmus túlreagálása. Már csak azért is, mert ennek következménye, a zsidó közösségben állandósult félelem és/vagy elvándorlás éppen az, amit az antiszemita el akarnak érni.

7. Az antiszemitizmus nem elsősorban a zsidóságra nézve veszélyes. A jelenlegi magyarországi antiszemitizmus erősödésével nem az 1930-as évek tértek vissza, nincs veszélyben a zsidóság fizikai és vagyoni biztonsága, a zsidóellenesség

összeesküvésELMÉLET

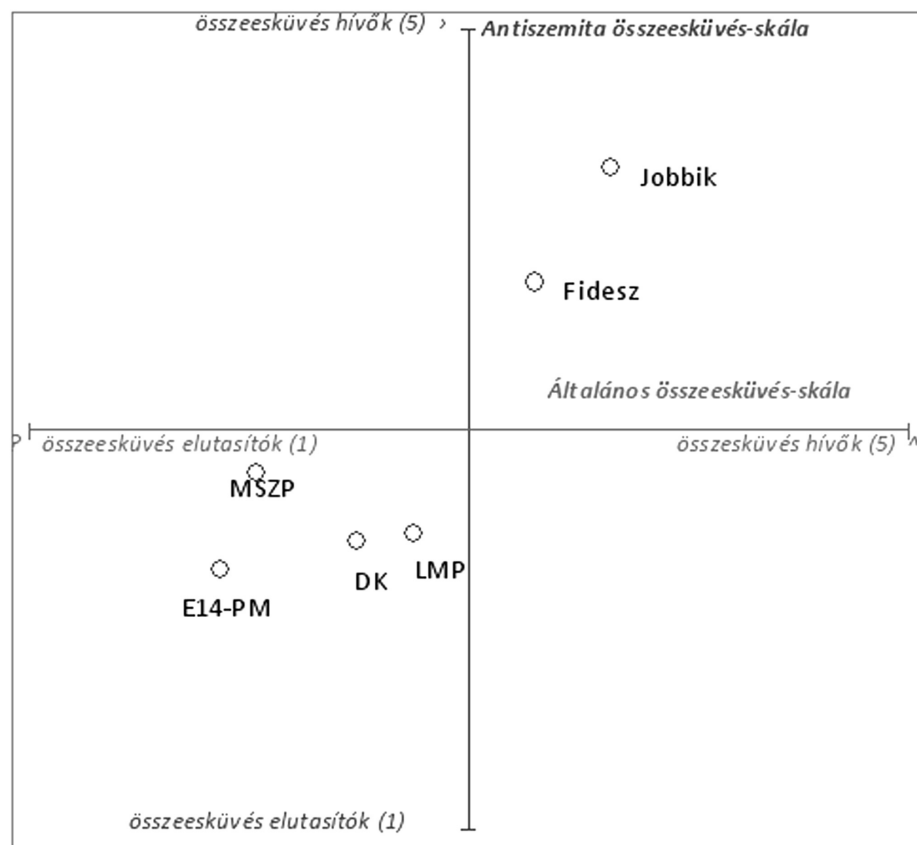
FELMÉRÉS

célja nem is elsősorban az erőszakra és közvetlen diszkriminációra való buzdítás, hanem egy torz, önfelmentő ideológiai magyarázat megalkotása. A kortárs összeesküvéses antiszemitizmus „axiomatikus” jelleget öltve végső, könnyen értelmezhető magyarázatot ad az állampolgárok és az ország problémáira, történelmi traumákra (Trianon), belpolitikai konfliktusokra, etnikai feszültségekre, vagy éppen a gazdasági válságra. Az antiszemitizmus a „nemzet ópiuma”, amely minden problémát és kudarcot eltol és azokért a „zsidó világösszeesküvést” teszi felelőssé. Ezzel zártabbá, arrogánsabbá és paranoiddá teszi a nemzeti közösséget, megakadályozza, hogy az a politikai és történelmi hibákból tanulva fejlődjön.

Összefoglaló az adatfelvételtől és a mintáról

A kutatás alapját a Tárki által 2013. július 4–17. között végzett online kitöltős felmérés adja. Ennek során a kiinduló címmintát a Tárki 8000 fős e-mail-adatbázisa jelentette (ők egy korábbi személyes adatfelvétel során adták meg az elérhetőségüket). Az adatfelvétel után kapott minta utólagos súlyozással életkor, nem, iskolai végzettség és településtípus szerint a Tárki háromhavi összevont Omnibusz adatbázisában szereplő 18 éves és idősebb internetező lakossághoz lett illesztve (ők a felnőtt lakosság 58 százalékát jelentik). Az így kialakult 1000 fős adatbázis erre a csoportra, mint alapsokaságra nézve reprezentatívnak tekinthető. A módszertannal kapcsolatban megjegyzendő, hogy egyrészt a mintavétel nem volt véletlenszerű, hiszen az alapsokaságból csak az adatbázisban szereplő 8000 embernek volt esélye a bekerülésre. Másrészt az online kitöltésből adódóan nem ellenőrizhetők a válaszadónak saját magukról, szociodemográfiai profiljukról adott képe. A teljes felnőtt lakosságra reprezentatív kutatásokkal való összevetés során figyelembe kell venni, hogy az internetreprezentatív mintában jelentősen felülreprezentáltak a fiatalok, a 60 év feletti korosztály pedig

4. ábra Összeesküvés-skálák átlagos értékei a pártok szavazótáborában

csupán 9 százalékkal képviselteti magát. A legmagasabb iskolai végzettség vonatkozásában is jelentősen eltér a internetreprezentatív minta eloszlása. A teljes felnőtt mintához viszonyítva az internetező lakosságban az általános iskolai végzettségűek aránya csupán mintegy hatoda, a középfokú végzettségűek részaránya ugyanakkor két és félszerese, a diplomásoké pedig másfélszerese. Korábbi kutatások alapján mindkét háttérváltozó erősen befolyásolja az antiszemitizmussal kapcsolatos véleményeket. Ezek alapján a korosztályi eltérések inkább növelhetik, az iskolai végzettség esetében tapasztalt eltérések pedig csökkenthetik az antiszemitizmusra vonatkozó arányokat a jelen

5. ábra A felnőtt és az internetező felnőtt lakosság demográfiai eloszlása (százalékos arányok a KSH adatai, illetve a Tárki háromhavi összevont Omnibusz adatbázisa alapján)

	Felnőtt lakosság	Internetező felnőtt lakosság
	Nem	
Férfi	46,6	47,8
Nő	53,4	52,2
	Kor	
18–39	39,7	57,6
40–59	34,0	33,6
60+	26,4	8,9
	Iskolai végzettség	
Alapfok	57,3	9,8
Középfok	29,1	70,2
Felsőfok	13,6	20,0
	Településtípus	
Budapest	17,9	21
Város	49,0	51
Község	33,2	29

összeesküvésELMÉLET

FELMÉRÉS

mintában. Fontos ugyanakkor az internetes minta jellege is. A Tárki korábbi vizsgálatain végzett összehasonlítás arra utal, hogy a rendszeres internethasználók némileg toleránsabbak, mint a reprezentatív minta átlaga, így nincs okunk feltételezni, hogy az antiszemitizmusról itt bemutatott adatok erősen „felfelé” torzítanak. Fontos továbbá (és ezért is érdemes ezt a kérdést az internetes mintán vizsgálni), hogy mivel az antiszemitizmus legfőbb fórumai az interneten lelhetők fel, a

rendszeresen internetezők körében az antiszemitizmus magasabb lehet.

A két skálát az őket felépítő tételek súlyozatlan átlagával számoltuk, így a skálaértékek az 1–5 intervallumba esnek, ahol a nagyobb szám erősebb egyetértést fejez ki az összeesküvés-elméletekkel.

6. ábra Pártpreferenciák a felnőtt és az internetező felnőtt lakosság körében (százalékos arányok a Tárki júliusi személyes adatfelvétele és az online kutatás alapján)

	Felnőtt lakosság	Internetező felnőtt lakosság (N=1000)
Fidesz–KDNP	26	26 (N=261)
MSZP	11	6 (N=56)
Jobbik	8	13 (N=129)
E14–PM	4	11 (N=107)
LMP	2	4 (N=37)
DK	2	5 (N=49)

7. ábra Az antiszemita összeesküvéselemélet-skála tételei (százalékos arányok az összes megkérdezett körében, Cronbach-Alfa=0,98)

	1 – egyáltalán nem értek egyet	2	3	4	5 – teljesen egyetértek	NT/NV
A zsidók gyakran titokban, a színpalak mögött tevékenykednek.	22	11	9	11	28	20
A zsidók gyakran titokban találkoznak, hogy megbeszéljenek nekik fontos dolgokat.	22	9	11	8	18	32
A zsidók uralni akarják a világot.	30	10	6	6	24	23
A zsidók döntő szerepre akarnak szert tenni a nemzetközi pénzügyi intézményekben.	18	8	9	12	34	19
A zsidók ki akarják terjeszteni befolyásukat a világgazdaságban.	20	9	10	12	33	16
A zsidók közös céljaikat titkos megállapodások révén akarják elérni.	24	11	11	8	18	29

8. ábra Az általános összeesküvés-skála tételei (százalékos arányok az összes megkérdezett körében, Cronbach-Alfa=0,91)

	1 – egyáltalán nem értek egyet	2	3	4	5 – teljesen egyetértek	NT/NV
Titkos társaságok fenyegetik társadalmunk stabilitását.	35	14	9	6	16	20
A legtöbb ember nincs is tudatában annak, hogy életünk nagy részét titkos összeesküvések befolyásolják.	32	10	10	11	19	18
Egyes pénzügyi körök összefogtak, hogy romba döntse Magyarország gazdaságát, elősegítve az ország gyarmatosítását.	35	6	11	12	24	13
Akik mindenütt összeesküvéseket látnak, valójában csak képzelődnek.*	21	10	16	11	28	14

* Fordított tétel.

JEGYZETEK

- 1 Bilewicz, M.; Krzeminski, I. (2010). Anti-Semitism in Poland and Ukraine: The Belief in Jewish Control as a Mechanism of Scapegoating. *International Journal of Conflict and Violence*, Vol 4, No 2.
- 2 Bernát Anikó, Juhász Attila, Kerek Péter, Molnár Csaba (2013): A radikalizmus és cigányellenesség gyökerei a szélsőjobboldal szimpatizánsai körében. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2012*. Budapest: TÁRKI: 355–376
- 3 A skála részletes leírását lásd a 7. ábrán.
- 4 András Kovács: Hungary. *Journal for Study on An-*

tisemitism, 2013/2., http://www.jsantisemitism.org/pdf/jsa_4-2.pdf

- 5 Az antiszemita nyelv legitimmé vált a közbeszédben, Szombat, 2012. január 04. <http://www.szombat.org/politika/4338-az-antiszemita-nyelv-legitimme-valt-a-kozbeszedben>
- 6 Ld. pl. <http://www.szombat.org/politika/4404-no-az-antisemitizmus-ki-es-mit-tesz-ellen>
- 7 Kofta, M.; Sedek, G. (2005). Conspiracy Stereotypes of Jews During Systemic Transformation in Poland. *International Journal of Sociology*, vol. 35, no. 1, Spring 2005, pp. 40–64.

- 8 A besorolás a két skála értékei alapján történt. A válaszadókat a skála közepét jelentő 3-as érték mentén bontottuk két részre, így alakult ki a következő négy csoport: (1) sem az általános, sem az antiszemita elméletekben nem hisz; (2) az általános elméletekben hisz, de az antiszemita elméletekben nem; (3) az általános elméletekben nem hisz, de az antiszemita elméletekben ige; (4) mindkét elméleti típusban hisz.
- 9 Antiszemita incidensek Magyarországon, 2012. <http://antisemitism.org.il/webfmsend/57>
- 10 http://www.tarki.hu/hu/news/2013/kiteint/2013_0724_valasztas.html

„AZ ÉLET TELJESSÉGÉBEN LEHETNE RÉSZÜK”

Beszélgetés A. B. Jehosua izraeli íróval

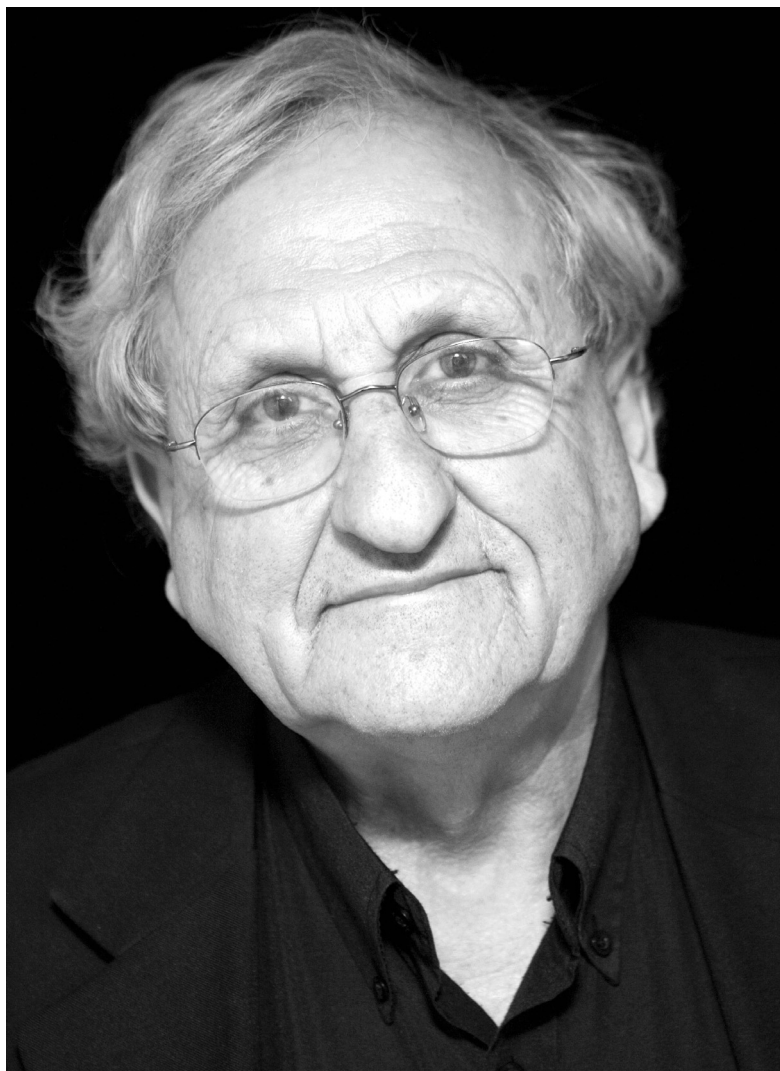
– Egy budapesti előadásán* számomra meglepő módon a holokausz kérdéseben a zsidóság felelősségét is felvetette...

– Nem felelősségről beszéltem, hanem kudarcról. Amikor a németek 1940-ben rövid idő alatt lerohanták Franciaországot, ez nemcsak a németek bűne volt, hanem a franciák kudarca is. Ugyanígy a zsidók, akik történelmük során annyi antiszemitizmust, üldözést, pogromot tapasztaltak a nem zsidók részéről, a sorsdöntő órában nem értették meg a helyzetet, elmulasztották a cselekvést, hogy a saját országukat építsék és felelősséget vállaljanak a saját sorsukért. Ezt nevezem én kudarcnak. Nem értették ellenségük morálját. Holott az antiszemitizmus végigkíséri a zsidó történelmet, nem a náciak voltak az elsők, bár ők voltak a legvadabbak. De ott voltak a keresztes hadjáratok, a kiűzetés Spanyolországból... a vészjelző szólt, a zsidók érthették volna, hogy a diaszpóra veszedelmes hely. Herzl ezt már a 19. században megértette.

– Lengyelországban és Kelet-Európában a jiddis nyelvű zsidóság jelentős része cionista volt.

– Ez igaz, de a vallásos zsidóság vagy a Bund is a cionizmus ellen volt. Pedig az 1920-as években Palesztina kapui még nyitva álltak, és legalább félmillió ember jöhetett volna. És megcsinálhatták volna a zsidó államot még a holokausz előtt! És ha ezt megteszik, zsidók millióit menthették volna meg! Írtam egy színdarabot Ben Gurion és Zsabotinszki találkozásáról Londonban, 1934-ben. A találkozó valóban megtörtént, a párbeszédet én írtam. A téma: vajon volt-e lehetőség a zsidó állam megteremtésére a háború előtt? A válasz: igen. A zsidók ebben az időben erősen mozgásban voltak, keletről nyugatra. Zsabotinszki akkor azt mondta: eljött a pillanat. Most kell megteremteni a zsidó államot. Akár erővel. És ez lehetséges lett volna. De nem volt elegendő zsidó Palesztinában, így nem lehetett zsidó államot létrehozni, mert az arabok lettek volna többségben. Ezt nevezem kudarcnak.

– Nem érzi úgy, hogy az a gyűlölet, amely a 30-as években a náciakat fűtötte a zsidók ellen, most az arab-izlám világ Izrael-ellenes indulataiban köszön vissza?

– De igen, csak hogy most meg tudjuk védeni magunkat, és ezt már bebizonyítottuk. Mindig elmondom, hogy Izrael születése óta az összes háborúban 23 ezer embert veszítettünk. A holokauszban viszont egyetlen nap alatt pusztult el ennyi zsidó. Valóban szüntelenül fenyegetnek bennünket, de nem vagyunk kiszolgáltat-

vészJELZŐ

IDENTITÁSPROBLÉMA

va az ellenségeinknek. Békét kötöttünk Egyiptommal és Jordániával, és az Arab Liga megtette a békeajánlatát: ha visszavonulunk az 1967 előtti területekre, az arab világ megbékél Izraellel.

– A zsidók többsége még mindig a diaszpórában él. Ez kudarc az ön számára?

– A diaszpóra zsidóságának 90 százaléka ma demokráciákban él, ahol nem fenyegeti őket közvetlen veszély. Ezekben az országokban nem létezik diszkrimináció, ez ma lehetetlen. A diaszpóralét azonban számomra nem jelent teljes zsidó identitást. Én mindig azt mondom a diaszpórában élő zsidóknak: ha teljes zsidó életet akartok élni, miért nem ott éltek, ahol az élet minden problémájára – társadalombiztosítás, gazdaság, kisebbségpolitika stb. – zsidó választ adhatunk? Miért nem választják a „teljes házasságot” a zsidósággal? Miért csak a szerető státuszt vállalják? Lehetne családjuk, az élet teljességében lehetne részük. Hogy ez nem történik meg, az kudarc. Nem a létünket fenyegető kudarc, de identitásunk szempontjából az.

– Azok a mélyen vallásos zsidók, akik megtartják a vallástörvényt, a halacha minden szabályát, az ön szemében szintén nem élnek teljes zsidó életet?

– Nem, mert a halacha a modern állam kihívásaira nem válaszol. Mit mond a halacha a társadalombiztosításról, a háborúban követendő magatartásról, a kisebbségekhez vagy a terrorizmushoz való viszonyról? Az ortodox zsidók a diaszpórában egy gettóban élnek. Életük legfontosabb kérdéseiről – háború és béke, külügyek, a társadalom nagy kérdései – a nem zsidók döntenek, ők legfeljebb a családjuk és szűkebb közösségük ügyében illetékesek. És a diaszpóra egyetlen országának zsidósága sem vállalhat felelősséget egy másik ország zsidóságáért, mert nincs abban a helyzetben.

– Voltak példák – mondjuk – az amerikai zsidók hatékony fellépésére.

– A külföldi zsidók talán meg tudták állítani Hmelnyickij pogromjait, vagy a 20. század eleji orosz pogromokat? Vagy a holokausztot? A diaszpórában a zsidók lehetőségei korlátozottak. Nincsen erejük és hatalmuk, csak némi befolyásuk. Izraelben a zsidók felelősek az élet minden aspektusáért. Itt, Magyarországon ön nem építhet igazságos társadalmat zsidó szempontok szerint. Amerikában zsidóként nincs módja beleszólni abba, hogy az ország hadba lépjen-e a szír kormány ellen.

– Erre gondolt, amikor előadásában azt mondta, hogy Izrael születésével a zsidók visszatértek a történelembe, míg a diaszpóra zsidósága a mítoszokban él? Mit jelent itt a mítosz?

– Azt, hogy a zsidók nagy elbeszélésekre (super story) építik az identitásukat. Izsák megkötözése, a Templom lerombolása stb. Pészachkor azt mondjuk: minden ember köteles úgy tekinteni magát, mintha sze-

mélyesen szabadult volna ki Egyiptomból. De ez nem történelmi tény, hanem egy mítosszá emelt elbeszélés.

– De a zsidók nagyon is részt vettek a modern történelemben, gondoljuk csak a 19–20. századra.

– Igen, Lenin környezetében például sok zsidó volt valóban. De ők nem a zsidó, hanem az orosz környezetben, orosz értékrend szerint cselekedtek, és az orosz társadalomért vállaltak felelősséget. Súlyos döntéseket hoztak, súlyos következményekkel. Aztán amikor vége lett a kommunizmusnak, az emberek azt mondták: látjátok, a zsidók, akik a kommunizmust csinálták, most elmennek Izraelbe. Miközben persze tudjuk, hogy a zsidók többsége nem volt bolsevik, se mensevik, hanem szerencsétlen, kisember, aki nem vett részt a forradalomban.

– Néhány éve olvastam egy antiszemitizmusról írott esszéjét.

– Igen, ebben az antiszemitizmus hosszú távú okait kutattam, amelyek minden időben jellemzők voltak, kortól, kultúrától függetlenül. Azt kérdeztem, miért próbálnak a zsidókra rávetíteni mindenféle szörnyűséget. Magyarországon, mint hallom, ma sokan azt mondják, hogy a zsidók el akarják foglalni az országot. Mi ennek a balhitnek az oka? Megpróbáltam mindezt azon a tényen keresztül megérteni, hogy a zsidók identitása nem egyértelmű. Még a magunk számára sem. Nem lehet látni, hol kezdődik, és hol végződik. Az a zsidó, akinek az anyja zsidó? És ha az apja zsidó, akkor nem az? A zsidó nem kötődik nyelvhez, országhoz, még valláshoz sem. A zsidó identitás e meghatározhatatlansága vonzza a projekciókat. Azokét, akiknek szintén problémájuk van a maguk identitásával. Gondoljon Hitlernek a bunkerben írt végrendeletére, amiben az áll, hogy „a nemzetközi zsidóság legyőzött engem”. Gondolja el: Hitler, aki minden ellenállás nélkül gyilkolhatta a zsidókat, azt írja, hogy nem az oroszok verték meg őt, hanem a nemzetközi zsidó szervezetek. Soha nem voltak a zsidók olyan gyengék, kiszolgáltatottak, mint a holokauszt éveiben. És Hitler mindennek a végén azt mondja, hogy a zsidók le akarják rombolni Németországot. Látja, milyen roppant veszedelmesek ezek a fantáziák? Én azt kérdezem, honnan jönnek ezek. Nyilván nem a valóságból. A zsidók, mivel sokféle civilizáció keretei között éltek, éppenséggel nagyon is sokfélék, sokkal pluralisztikusabbak, mint más népek. Akik egy területen élnek, egy nyelvet beszélnek és egyfajta értékrendszerben hisznek, azok számára ez nehezen érthető. Talán ezért él az a mítosz, hogy minden zsidó ugyanúgy érez, ugyanúgy gondolkodik, és részese egy összeesküvésnek.

– Ez a fajta identitásprobléma váltja ki az arab világ gyűlöletét Izrael iránt?

– Azt tudni kell, hogy a palesztinok nem antiszemik. Ők az ellenségeink, de nem mondják azt, hogy az

A diaszpóralét
azonban
számomra
nem jelent
teljes zsidó
identitást.

vészJELZŐ

IDENTITÁSPROBLÉMA

izraeliek palesztin gyereket esznek a pészachi vacsorán. Egy iraki, aki messze van, mondhatja ezt. Vagy a tálibok. De a palesztinok nem. Ők talán meg akarnak ölni bennünket, de nincsenek ilyen antiszemita fantáziáik.

– És amikor állandóan azt halljuk, hogy az izraeli katonák palesztin gyerekeket ölnek, ez nem a régi vérvád felújított változata?

– Az arab világ ma szörnyű állapotban van, és persze előfordulnak mindenféle rémes fantáziák. De a csatamezőn a szembenálló ellenség alakja világos, egyértelmű. Igazi ellenség, nem démon.

– Van olyan könyve, amit lefordítottak arab nyelvre?

– Igen, egy könyvemet és néhány elbeszélésemet kiadták arabul. De az arabok egyáltalán nem fordítanak sok könyvet. A hétmilliós Izraelben egy év alatt több könyvet fordítanak, mint a hetvenmilliós Egyiptomban. Ez nagy kudarc: az arabok nem kíváncsiak a világra. Holott 1920 táján jóval liberálisabbak voltak. Ez az iszlám hatása, ami meggyengíti őket: nem képesek válaszolni a változó világ kihívásaira. Miért vannak ilyen állapotban? Hiszen nemhogy Japán vagy Kína, de még Indonézia is nyitottabb náluk! Mi történt? Hiszen a középkorban ez fontos, jelentős civilizáció volt! Számunkra ez roppant hátrány, hiszen ők a szomszédaink. De az izraeli palesztinoknál komoly változások észlelhetők az integráció, a modernitás, a high tech, az orvostudomány területén. Én nagyon remélem, hogy ezeknek az erőfeszítéseinknek meglesz a gyümölcse. De közelebb kerülnek hozzánk, mint izraeli palesztinok persze.

– Vannak palesztin írók, akik kapcsolatban vannak önnel vagy más izraeliekkel?

– Igen, kapcsolatot létesítettünk palesztin írókkal a területeken és Izraelben. Izraelben persze könnyebb, mert az ottani arabok beszélnek héberül. A területeken is vannak írók, de nagyon nehéz a megszállt területek lakosaival beszélni, akiknek hiányzik a szabadságuk. Pár éve még találkoztunk, de mostanra eluralkodott a fáradtság.

– És más arab írókkal van kapcsolatuk?

– Időről időre. Volt ilyen Egyiptomban, de az egyiptomi írók bojkottot hirdettek izraeli kollégáik ellen. Amikor egy egyiptomi író Izraelbe látogatott, otthon tüntettek ellene, és válósággal átkot mondtak ki rá.

– És az Európában vagy Amerikában élő arab írók?

– Van egy algériai író, Mualllem, akivel van kapcsolatunk. Vagy ott van a szíriai Adonisz. De a legtöbb nem akar tőlünk semmit, és én megértem őket. Amíg megszálljatok a palesztinokat – mondják –, nem akarunk tőletek semmit.

– És ha nyugati író társaival találkozik? Ők nem hozakodnak elő mindjárt a palesztinokkal?

– Nem. Noha az írók nagy többsége baloldali, és persze támogatják a palesztin államot. De van közös nyelvünk, sok minden egyébről is lehet velük beszélni.

– A nyugati világban népszerűek az Izrael-ellenes bojkottmozgalmak.

– Ez időről időre előkerül. Írók, művészek bojkotálnak. Ez néha zavaró. A helyzet bonyolult, mert Izrael hivatalosan elkötelezte magát a kétállami megoldás mellett. Eközben a palesztinok valójában nem akarnak tárgyalni, a telepések pedig tovább építkeznek. És ez a legszörnyűbb. Ez Izrael hibája, Izrael bűne. Ez ostobaság.

– A *Személyzetis küldetése* című könyvét a második intifáda motiválta.

– Nem igazán. Az intifáda sok kárt okozott, de engem az idegen munkások érdekeltek, akik identitás nélkül élnek közöttünk. A regény hőse egy személyzetis, aki kényszer folytán egy ilyen vendégmunkás holttestét szállítja haza, és útközben kénytelen az elhunyt identitását újraépíteni. Mindez persze nem izraeli sajtóság, de mi is tele vagyunk idegen munkavállalókkal, akiknek ez a problémájuk. Azt mondanám tehát, ez egy könyv az elidegenedés, a bürokrácia ellen.

Gadó János

Kapcsolatot létesítettünk palesztin írókkal.

* A szerző 2013 június 13-án tartott előadást az Izraeli Kulturális Intézetben.

Kövessen a Szombatot interneten is!

Tormay Cécile antiszemita és fasisztának vallotta magát | A Kozma utcai temető sötét ügyei | Miss Izrael a Fehér Házban | Hiteles bocsánatkérés vagy kényszerű politikai lépés? – Gordon Gábor szabálytalan érettségije és az Élet Menete | Natalie Portman filmet rendez Amosz Oz sikerkönyvéből

www.szombat.org | facebook.com/szombat.folyoirat

Avi Shavit

HAZÁM,
AZ ÍGÉRET FÖLDJE

A Haarec újságírójának könyve novemberben az Atlantic Press kiadónál magyarul is megjelenik – az alábbi részlet egy Harod-völgyi kibuc példáján mutatja be az államalapítás előtt érkezett első zsidók életét.

Egy reggel furcsa emberek jelennek meg a táborban. Keki színű sortnadrágot és bizarr kinézetű magas Wellington-gumicsizmákat viselnek, olyanok, mint valami történelem előtti korból idevetődött kételtűek. Csak hát ezekre a békaemberekre szükség van ahhoz, hogy az átkozott mocsarakat egyáltalán meg tudják közelíteni. Cölöpöket vernek a földbe és kifeszítik a köteleket, amelyek mentén a nagy és a kisebb csatornákat kell majd kiásni.

Az egyik éjszaka a táborba is Wellington-csizmák, mindenféle kötelek és ásók érkeznek. Másnap hajnalban a Munkacsapat pionírai is elindulnak a völgy mocsaras részei felé. A forráság kibírhatatlan, de a moszkító még rosszabbak. Ott zümmögnek az ember fülében, a szeme és a nemesebb részei körül, szívják a friss vért az erős, fiatal testekből. A mocsár ölelése leküzdhetetlennek tűnik. A csatornákat azonban ki kell ásni.

A fiúk ötös csapatokban dolgoznak. Mindegyik csapat egy iszapréteget bont le, majd továbbmegy, és a következő csapat mélyebbre ás. Egy hetven centiméteres árokban állva minden félmeztelen pionírnak az a dolga, hogy belenyomja az ásót a csatorna csöpögős falába és maga fölé dobja az iszapot. Amikor aztán az ingovány alatt eléri az ezer éve ott lévő szilárd talajt, diadalüvöltést hallatnak. Most jönnek a lányok a fehér kövekkel teli kosaraikkal, melyek feltöltésén reggel óta dolgoztak a kicsi, de jó éles vésőik segítségével. És csak ezután, miután a lányok kirakták kővel a fiúk által megásott csatornát, csak ezután jöhet az ebéd. Marhahúskonzervvel és vastag szelet kenyérrel csillapítják étvágyukat.

Ez a projekt a mocsár kiszáritására még egy pár hónappal ezelőtt is teljesen irreálisnak tűnt. Hiszen a terv olyan merész, mint a Szezei-csatorna terve, olyan veszélyes, mint a Panama-csatorna terve. De a mocsár minden

újabb nappal kénytelen hátrébb vonulni. Az újonnan ásott, jól szigetelt csatornában elhelyezett égetett agyagsövények felszívják a halálos lehelletű talajvizet. A többi elvégzi a júliusi nap. Az ingovány lépésről lépésre adja át a helyet a termőföldnek. A cionista tervezés, a cionista tudás, a cionista munka visszaszorítja a mocsarat, mely évszázadokon át mérgezte a völgyet. A maláriás esetek drámaian csökkennek. A fantasztikus vállalkozás eredményét így a még ott lévő arab szomszédok is élvezhetik. A kopár Harod-völgy fokozatosan kiszárad...

...Pár hónappal korábban, késő ősszel tartották az első koncertet a kőbányában. Akkor is ezrek gyűltek össze, hogy meghallgassák a helyi kórust és a vonósnégyest, mely Beethovent, Bachot és Mendelssohnt játszott. Az egyik itteni tanító szerint a Gilboa hegyei újjászülettek ezen a nagy napon. Egy fiatal lány Ezekiel olvasott, a Száraz csontok völgyének vízióját. És mindenki elnémult, amikor egy nyúlánk hegedűs Bachot játszott a kőbánya visszhangos falai között.

De ez a nap más. Ma Jascha Heifetz fog játszani itt.

Heifetz 1901-ben született Vilnius litván fővárosban. Háromévesen kezdett el hegedűn játszani, és amire hétéves lett, ragyogóan játszotta Mendelssohn concertóját közönség előtt. Tizenkét évesen már Európa egyik zenei zsenijének számított, tizenhét évesen pedig – egy héttel a Balfour-nyilatkozat megjelenése előtt – bemutatkozott Amerikában, a New York-i Carnegie Hallban. Most pedig, már amerikai állampolgárként és sztárzenészként, Heifetz azt jelenti a húszas évek zenéjében, amit Chaplin a komédiában vagy Einstein a fizikában. Tünelmes tehetség. Különleges, majdnem isteni képességek ritka inkarnációja egy emberben.

Hát ezért ilyen izgatottak a Harod-völgy pionírai. Nemcsak azért, mert hálások a muzsikáért és majdnem

Merész, mint
a Szezei-
csatorna terve,
veszélyes, mint
a Panama-
csatornaé.

szent dolognak tekintik azt. Nemcsak azért, mert a zene jelenti számukra a szabad mozgást, szabadjára engedi a fájdalmaikat és a vágyat, hogy néha elsírassák magukat. Az a tény is fontos, hogy a világ leghíresebb hegedűművésze elismeri vállalkozásuk fontosságát azzal, hogy eljön koncertezni ide, egy istenháta mögötti kőbányába. Az a tény, hogy a legjobb, amit csak a zsidó diaszpóra civilizációjának világi része magáénak tudhat, tisztelettel fog adózni az ő vakmerő kísérletüknek, hogy egy új világi zsidó civilizációt teremtsenek ebben a völgyben. Heifetz ugyan Heifetz, ugyanakkor azonban Jascha is, tehát közülük való. Valaki, aki a zsidó múlt és a zsidó jelen nyomorúságából és keservéből nőtt ki és ebből merítette géniuszát. Valaki, aki kime nekült Kelet-Európa reménytelenségéből és Amerikát választotta. Szóval, amikor ez a nagyszerű unokatestvér úgy döntött, hogy kifejezi elismerését ifjú zsidó társainak, akik egész más-ként és egészen más helyre menekültek, mint ahogyan ő tette, a munkabrigádos elvtársak közül még a legkeményebbeknek is meglágyul a szíve. Ők is érzik, hogy itt most csoda fog történni.

Most már több ezren vannak, zsúfolásig megtöltik a kőfejtőt, ahol ülések helyett is szürke terméskövek vannak. És szinte magam előtt látom őket abban a pillanatban, amikor Heifetz végre megérkezik. Figyelem a mestert és az eksztázisban ünneplő hallgatóságot. A hegedűs és a közönség egyformán egyidős az évszázaddal. A hegedűs is és a hallgatói is az évszázad ikonjaivá válnak majd. Ők azok, akik elmondják ennek a századnak a meséjét. És amikor a Harod-völgyben élő fiatal fiúk és lányok felállnak, tapsolnak és éljeneznek, a vilniusi fiú, aki el sem tudja kezdeni a koncertet, amíg le nem csillapodik a zsvaj, őszintén meghatódik. Lehet, hogy amúgy ő egy hideg perfek-

cionista a színpadon, de most elérzékenyül. És egyszer csak elkezdődik egy bensőséges párbeszéd a sebtében összetákolt színpadon álló fiatalember és az őt figyelő tömeg között. A két nagy erő, a modern zsidó családásokból keletkezett kreatív energiák két válfaja áll most itt egymással szemben, melyek a zsidó nép két nagy választási lehetőségét jelképezik a huszadik században. És mintha kölcsönösen fejet hajtának egymás előtt, elismeréssel a másik útválasztása iránt.

És miközben Heifetz felemeli a kezét, hogy elhelyezze a vonót a húrokon, arra gondolok, mi minden történik még majd ebben a völgyben.

Három évvel ezután Ein Harod elsőszülöttje a cementből épült étkezde falai mögé húzódvá próbálnak majd elrejtőzni az arab szomszédok fegyvereinek tüze elől.

Kilenc évvel később Shatta arab falu lakóit elszállítják lakóhelyükről, a vasútállomás közeléből, és egy új kibuc foglalja majd el a helyüket.

Tíz évvel később a völgyben meztűzek lobogása jelzi majd, hogy az arabok hirtelen rájöttek, milyen messzire jutottak már a zsidók. A lángoló mezők látványa pedig még kérgesebbé teszi Ein Harod alapítójának szívét.

Tizenkét év múltán Ein Harodban megalakul az első angol-zsidó elitkommandó. Az alakulat éjszánkánként arab falvakat támad meg és civil lakosokat gyilkol meg.

Pár hónappal később egy korszakos jelentőségű zsidó tiszthelyettesi tanfolyam kezdődik Ein Harodban. Ez a tanfolyam lesz a leendő izraeli hadsereg fundamentuma.

Húsz évvel később Ein Harod és azok az erők, amelyek létrehozták, valóságos katonai hatalom birtokában lesznek. Huszonkét évvel később ez a katonai erő megtámadja Nuris, Zarin és Komay falvakat. Ki fognak üzni minden palesztin lakost a völgyből.

Bokor Pál fordítása

Ein Harod munkásai

Középen:
Jascha Heifetz
Ein Harodban
játszik

„FELSŐBBRENDŰSÉGI
TUDAT ÉS GÖG”

Tisztelt Szerkesztőség!

Olvastam idestova húsz éve kedvenc zsidó folyóira-
tom, a *Szombat* legutóbbi számát, s mint mindig, ez-
úttal is érdekes témaválasztás, nagyrészt igényes ki-
dolgozás jellemzi. Hanem a Tamás Pál-interjú, az
nagyon elkedvetlenített. „*Mivel magyarázható, hogy
talán Magyarország volt az egyedüli hely Európá-
ban, ahol a modernizáció letéteményesei szinte ki-
zárólag zsidók voltak?*” – kérdezi egy helyütt az in-
terjú készítője.

„Kelet-Európában a zsidó értelmiség rájött arra, hogy zsidónak lenni jó: nem a zsinagóga és az ünnepek miatt, hanem mert nem akar belesüllyedni egy kis, zárt, provinciális világba” – válaszolja másutt a szociológus.

Ezzel kapcsolatosan egy emléket szeretnék felidézni. A kilencvenes évek elején az *Igen* című katolikus folyóirat szerkesztője voltam. Egy nap beesett hozzánk az azóta elhíresült Landeszman-interjú, bőgatyáival, füttyölős barackkal. Egy álló este vitakozott a szerkesztőség, hogy közöljük-e vagy sem. Végül mély érzésű kolléganőm döntötte el a kérdést, aki sirva kérte: ezt az ocsmányságot még akkor se tegyük közzé, ha példányszámsúccsal kecsegtetne.

Mára, attól tartok, oda jutottunk, hogy a Tamás-interjúból áradó felsőbbrendűségi tudat és gőg nem fog a korábbihoz mérhető vihart kiváltani – holott nagyjából ugyanaz a mondanivalója, mint botrányos előzményének. Szeretném azonban az ünnepelt szociológus – és a tisztelt szerkesztőség – tudtára adni: az nem megy, hogy egyik nap felháborodunk a zsidóságot egy kalap alá vevő, sommás, általánosító kijelentéseken, a másikon pedig Kelet-Európáról a „besüllyedni egy kis, zárt, provinciális világba” és „kifelé az egérfogóból” szavakkal emlékezünk meg. Ez a térség ugyanis magába foglalja azt az országot, amelyet – sok millió honfitársammal egyetemben – úgy hívok: a hazám. És aki nem látja be, hogy mégoly igaz szociológiai eszmefuttatása közepette nem becsmérelünk ilyen módon egy nemzeti közösséget, az részt vehet a Balkán európai felzárkózását felmérő uniós projektekben, taníthat kéthetente a jénai egyetemen, kutathat posztszovjet országokban, vezethet kurzust Moszkvában és Pozsonyban, közreműködhet a belorusz ellenléteket segítő projektekben – ám, attól tartok, idehaza nem lesz sok becsülete.

Üdvözlettel:

Szönyi Szilárd
főszerkesztő-helyettes,
Heti Válasz

„KILÉPNI E ZÁRT,
KICSI VILÁGBÓL”

Tamás Pál szociológussal beszélget Várnai Pál

[illegible][illegible]

- Mivel magyarázható, hogy talán Magyarország volt az egyedüli szinte kizárólag a zsidók voltak?
- Ez nincs így. Ugyanez volt a helyzet Lengyelországból is, Romániában is. Ezeknek az országoknak nem volt önálló államuk, hiányzott a Nyugat-Európában meglevő régi polgárság, és így az ipart és kereskedelmet nagyrészt zsidók teremteték meg.

- Ez nincs így. Ugyanez volt a helyzet Romániában is. Ezeknek az országoknak nem volt önálló államuk, hiányzott a Nyugat-Európában meglévő régi polgárság, és így az ipart és kereskedelmet nagyrészt zsidók teremteték meg.

nézetKÜLÖNBSÉG

KELET-EURÓPA

A z interjúból idézett kérdés valóban sarkított, de Szőnyi Szilárd nem idézi a válasz elejét, amely helyreteszi némileg:

„Ez nincs így” – feleli Tamás Pál, majd a tágabb közép-kelet-európai kontextusról beszél, ami árnyalja a képet. (Részletes válaszát lásd alább.)

Úgy véljük, így érthetőbb és elfogadhatóbb a második idézet is – amit az interjú végéről idéz a *Heti*

Válasz főszerkesztő-helyettese –, ha kemény szavakkal illeti is a régiót. Alapvető eltérés van a nemzeti és a regionális vagy transznacionális nézőpontok között, és mindenféle előítéletek nélkül is lehet kritikusán gondolkodni kelet-európai viszonyainkról.

A Landeszman-üggyel való összevetés túlzó és aránytévészítő.

A szerk.

„A »NYUGAT« ERŐSEBB, JOBB, ATTRAKTÍVABB”

N agyon köszönöm, a szerző mindig örül, ha ugyan akaratlanul is, sikerül egy olvasójában valamilyen idegeket megérintenie. Közben sajnálhatja, hogy szép számmal főbiák is felkavarodtak. De csodálkoztam volna, ha az adott miliőben ez másképp történik.

A kifogásokat illetően:

a) Kelet-Európáról beszélek, és nem Magyarországról önmagában. A modernizáción a szociológia egyébként a „kapitalizmus építését” szokta építeni. A 19–20. század fordulóján, az alapításkor a kapitalizmust, ez közismert, Magyarországon, a lengyel területeken és az akkori Romániában nagymértékben zsidók közvetítették. Máshol mások, főleg németek, vagy zsidók is, de más módon. Arányokban. Nálunk a jobboldali alapbeszédem 1920–45 között ezt természetesen elismerte, legfeljebb felháborodott rajta. Egy mai jobboldali publicista, miközben nem tagadja meg ezt a hagyományt, hogyan kétkedhet magában a sarokkőben, amire az általa valamilyen mértékben képviselt gondolatvilág – ebből a szempontból mindegy, hogy negatívan – oly sokáig, annyira közvetlenül és meghatározó módon épített?

b) A zárómondat kétfelé mutat. Már a 80–90-es években rengetegen el akarnak menni a régióból, fiatal értelmiségiek tömege jön rá, hogy ösztöndíjakat kaphat, de tartózkodási engedélyeket Nyugaton nagyon nehezen – számtalan okból. Akkortájt a kelet-európai, elsősorban a szovjet térségből érkező zsidók helyzete kivételezett volt, mert őket akkor

könnyebben ott tartottak, inkább vagy könnyebben adtak nekik letelepedési, beilleszkedési lehetőségeket, mint másoknak. S akkor sokan, akik származásukat egyébként elhallgatták addig, rájöttek, hogy hirtelen milyen lehetőségek nyílnak meg előttük. A kedvezmények – más formákban – 1989 után is folytatódtak egy ideig. Egyébként ezekben az években Kelet-Európában sokféle különösen népszerűvé válnak a vegyes házasságok, mert akkor a házasság is el tudott menni. E modellről akkortájt a poszt-szovjet világban számos vicc forgott közszájon. Magyarországi zsidó csoportok között a tömeges elvándorlás (az Exodus, ahogy egy moszkvai kongresszuson hallottam) nem volt annyira népszerű, de az utolsó három évben itt is nekilendülni látszik.

Egyébként a maradók, elvagyódók és eltávozók véleménye arról, hogy a „Nyugat” erősebb, jobb, attraktívabb, a régióban viszonylag stabil. S akik maradnak és nem is vágyódnak, azok azt nem azért teszik, mert a „Nyugatról” a többiekénél rosszabb a véleményük, hanem ezernyi más ok miatt. Egyébként a rendszerváltás egy rövid ideig, néhány évig éltetett valamilyen reményt, hogy egy nemzedék életében valamiképpen be tudjuk hozni a lemaradást. Ma már elmenők és itthon maradók sem hiszik, hogy az utolérés néhány év kérdése lenne. Érdekes módon, az EU-tagság megszerzését követően ez az újrealizmus vagy neopesszimizmus stabilizálódott. Mindennek, persze, már a zsidó–nem zsidó kapcsolatokhoz nincs köze.

Tamás Pál

NEOLÓGOK AZ ORTODOX ZSINAGÓGÁBAN

Zsidók csak igen későn, az 1840-es szabad költözködéssről rendelkező törvény után telepedhettek le Nyíregyházán.

Önálló hitközség pedig 1865-ben kezdte meg működését imaházzal, mikvével és a vallási élet egyéb kellékeivel. Az 1868-as Országos Izraelita Kongresszus nem gyakorolt különösebb hatást a közösség életére, megőrizték függetlenségüket, nem csaptak fel sem ortodoxnak sem neológnak. A „rend” kedvéért, 1882-től a status quo ante címke lett a nyíregyháziakra bélyegezve. A közösség gyarapodott, és amikor a régi imaházat már nem volt értelme a többszöri bővítés után tovább nagyobbítani, új, reprezentatív zsinagógát avattak 1880-ban, a Szarvas utcában. Nem telt bele tíz év, és magyar nyelven hangoztak el a drósék, többek között a híres tudós főrabbi, dr. Bernstein Béla szájából.

A nyíregyházi közösség, középen vendégségben a szerző

1904-ben a kile egy része kivált az anyahitközségből, ortodox fiókközösséget alakított, és 1932-ben saját zsinagógát építtetett a nagy zsinagógaépítő, Baumhorn Lipót tervei alapján. Az épület több jegyében is hasonlóságot mutat Baumhorn két korábbi munkájával, a Dózsa György úti (1909) és Páva utcai (1924) zsinagógákkal. Ami mégis egyedivé és különlegessé teszi a templomot, az a barátságos, meleg hangulat. A sok világoskék, fehér és rózsaszín egy cukrászi remekhez, „mézeskalács zsinagógához” teszi hasonlóvá a belső teret – csak itt a gyöngyök és tükrök helyett Z. Szalay Pál helyi művész válogatott bibliai jelenetei, a 12 törzs jelképei és csillagképes festményei láthatóak. A kalács és cukormáz helyett pedig a hit táplálja az idelátogatókat.

A vészidőszak után csak az ortodox zsinagóga maradt meg, a status quo templomot felrobbantották, a maradványaiból pedig a mintegy 4800 deportáltnak állítottak emléket. Az emlékművet 1953-ban a Kótaji utcai zsidó temetőbe helyezték át, mivel a zsinagóga helyére iskolát építettek.

1945-től a környező falvak túlélői felköltöztek Nyíregyházára, így 5-600 főre duzzadt a hitközség. „60-ig a sok ember alatt majd leszakadt a karzat, de utána elmentek az okosok”: vagyis az 1960-as években, aki tudott elment. A szocializmus további éveinek hitéletéről megoszlanak a vélemények a tagok között. Vannak, akik javarészt rejtőzködő zsidókat, hittestvéreket ismertek. Mások árnyaltabban látták a helyzetet: „Rejtőzködőkről akkor nem hallottam, de most már tudom, hogy voltak. Na, tisztázzuk már,

hogyi ki az, mi az! A templomba lehet, hogy nem jött el, de széderezni eljött, hogy egyen egy jót!”

A közösség száz évvel a Zsidó Kongresszus után neológgá formálódott. A neológ jelző nem a hivatalos hovatarozást jelent, inkább csak a vallásgyakorlás skatulyája. Így lett az ortodox zsinagógából neológ.

1989 itt is több változást hozott, egyrészt becsatlakoztak a hitéletbe olyanok is, akiket addig a pozíciójuk távolt tartott zsidóságtól. Másrészt a rendszerváltáskor egzotikus vérfrissítés is érkezett a hitközségbe: grúz és kaukázusi zsidók jöttek Izraelből a jó piaci lehetőségek reményében, ami első sorban az ukrán határ közelségének kiaknázását jelentette. A lassan hanyatló gazdasági lehetőségek miatt a legtöbben aztán továbbálltak Romániába és Szlovákiába. De tavaly is tartottak egy grúz fiúnak bár micvót. A keleti zsidókra a maradé családokon kívül, a „ciceszpuszi” emlékeztet még, amit a grúz zsidók terjesztettek el. A Tóraolvasáshoz felhívott az áldásnál „megpuszilja” a Tóra szent szövegét a rojtjával, majd később a „Tóras, puszis ciceszt” puszilják meg a saját ciceszüikkel a többiek, ezzel láncreakciót beindítva. Ma már úgy puszilkodnak a helyi urak ciceszei is, mintha mindig is szokás lett volna ez Nyíregyházán.

Napjainkban a megyében kb. 150 zsidó vallású vagy származású ember él, közülük 60-70 ember tart szorosabb-lazább kapcsolatot a hitközséggel. A hitközség keretein belül minden péntek este és szombat reggel imádkoznak, valamint természetesen a nagyünnepeket is megtartják. A közösség jó időben, tavasztól őszig, a 696 fő befogadására alkalmas zsinagógát használja. Télen a székházban található imateremben gyűlnek össze, illetve az épület további termében tartanak étkezéseket, kiállításokat, héberórákat is. Az épület alatt található a mikve, amit 1944 óta nem igazán használnak, de azért kóser, az időnként idevándorló haszidok itt merítkeznek meg.

A hitközséget háromtagú elnökség vezeti: Sárosi György, dr. Klein Éva és Somos Péter, aki egyben az előimádkozó és temetői gondnok is. Péter néhány évig Izraelben élt, s amikor elvállalta az előimádkozói szerepet, egy kikötése volt: csak ivritül, vagyis modern héber kiejtéssel hajlandó imádkozni. Ádonajból így Ádonáj lett.

Fontos szót ejteni még dr. Tóth-Ábri Péterről, aki 1998-ban elindította a *Sófár* havilapot, és tizenöt éve folyamatosan tájékoztatja a világot a helyi zsidóság életéről. 2009-ig előimádkozó volt, amikor minden előzmény nélkül stroke-ot kapott, azóta lassanként épül fel, de nem veszítette el hitét és eljár imádkozni, valamint fotóiból kiállításokat szervez. A hitközségi tagok között van a város egyik korábbi alpolgármestere is.

A hitközség külpolitikája dr. Bernstein Béla rabbi szellemiségét örökíti tovább. A nyitottság és ökumenizmus jegyében szerveznek rendszeresen programokat. Hanukakor kezdődött a „jégtörés”: a zsinagógában ünnepélyt szerveztek, ahová a többi egyházak képviselőit, híveit is meghívták. Az esemény nagyon jól sikerült, a helyi televízióba is bekerült. A második etapban a NYZSH idén először csatlakozott az ökumenikus imahéthez. A zsinagógában több mint 300 ember hallgatott beszédeket az Ószövetségből a testvériségről és egységről.

Az elmúlt években három könyv jelent meg a NYZSH gondozásában: *Nyírzsidók, Kövek között* és *Vannak még tanúk*. A *Sófár* újság nyomtatott formán kívül az interneten is olvasható a sofarszag.hu weboldalon. Ezenkívül a hitközség megtalálható a Facebookon, és a YouTube-on is több videójuk látható.

Cseh Viktor

696 fő befogadására alkalmas a zsinagóga, 60-70 ember tart szorosabb-lazább kapcsolatot a hitközséggel

ROSENFELD
GYÜMÖLCSE

A 20. század eleji vidéki zsidóság a tradíció és a modernitás kettősségében élte mindennapjait.

A helyi vállalkozások tevékenységükkel igyekeztek az európai progressziót lokális szinten megvalósítani, egyben megélhetést adtak a helyi, elsősorban paraszti lakosságnak. Mindennapi életvitelükben az ún. parasztszidó életet éltek. Ez azt jelentette, hogy hangsúlyt a vállalkozásaikra és nem a tanulmányaikra fektették.

Voltak azonban kiemelkedően jelentős vállalkozások, amelyek a külföldön látott mintát adaptálták, illetve alakították a helyi körülményekhez. Ilyen kimagasló vállalkozás jött létre Nagykőrösön, az 1910-es években. Gyöngyösön volt még hasonló gyümölcsfeldolgozó üzem, a jelentősége azonban jóval kisebb volt.

Rosenfeld Miksa volt az alapítója, később igazgatója egy gyümölcs- és zöldség-nagykereskedésnek, amely Németországba és Svájcba is szállított Nagykőrösről és a környező falvakból friss magyar gyümölcsöt. Miksa 1926-ban fiatalon meghalt, ezután felesége Bruck Malvin tartotta életben a vállalkozást két fiával, Rosenfeld Sándorral és Palival, 1933-ban bekövetkezett haláláig. Igazi parasztasszonyként élt, csak neológ zsidó temetése demonstrálta identitását. Hat gyermeket nevelt, a két említett fiú mellett egyetlen lánya, Rosenfeld Irén foglalkozott hasonló tevékenységgel, savanyítóüzeme volt Budapesten, a Csaba utcában, ahol savanyúságot gyártottak. Az alapanyagokat Nagykőrösről szállították a budapesti üzembe.

Rosenfeld Sándor Nagykőrösön született, 1884-ben. 1938-ban Ácsra magyarosította a nevét. Lánya a következőképp idézi fel emlékeit: „Az édesapám szikár, sovány ember volt. Nem volt különösebben intelligens, nem egy olvasós ember volt. Szeretett kártyázni. De jó ember volt. Engem is szeretett, elvitt néha a Lakner bácsi előadására színházba, amikor már Budapesten laktunk. Ő egy kicsit háttérbe

volt szorítva a családon belül. Részt vett ugyan az anyukám barátainak rendezett íróvacsorákon, de nem nagyon kötötte le őt.”

Rosenfeld Sándor igyekezett külsőségekben figyelni arra, hogy úriasan öltözködjön. Szerette a csokornyakkendőt, az öltönyt és a fehér inget. Az üzemből is igyekezett így járni.

„A nagyapám halála után a két fiú, az édesapám és a Pali nagybátyám vették át a cég irányítását. Pali nagybátyám is egy paraszt-zsidó ember volt, és az édesapám Rosenfeld (Ács) Sándor is tulajdonképpen egy olyan típusú ember volt. Édesapám nagyon szorgalmasan dolgozott a részvénytársaságban. Hajnalban kelt, és ment a környékre gyümölcsöt vásárolni, Ceglédre, meg kisebb falvakba. Ő volt a fő bevásárló, meg irányította a csomagolást, szállítást. Mind a két anyai nagybátyám, Ernő és Lajos is részt vett a részvénytársaság munkájában, amennyiben Ők képviselték a céget Németországban, ahova a gyümölcsöt és a zöldséget szállítottuk. Ők ott fogadták az árut, és bonyolították az üzlet ottani részét. Svájcba is szállítottak. A specialitásuk az volt, hogy gyümölcsöt, zöldséget vásároltak Nagykőrös környékén, amit aztán sok-sok asszony csomagolt. Hűtővagonokban szállították Németországba, és nem tudom, még hova. Fehér hűtővagonok voltak, megkülönböztetett színűk volt. Apukám elment reggel vásárolni, és hozta teherautóval az árut, az asszonyok már ott voltak az udvarban, és dolgoztak, alighanem még aznap vitték az árut a vasútra. Nagyon kellett sietni vele. Előfordult, hogy nem megfelelő minőséggel érkezett meg külföldre, ebből voltak viták a fizetés körül. Emlékszem ilyenre meg a levélváltásra. Olykor borzasztó haragos leveleket írtak. Mert ha nem jó minőségű az áru, nem lehet értékesíteni.

Az anyukám is bekapcsolódott a kft. munkájába, aztán pedig ő lett a családfenntartó. Agilis teremtet

Németországba
és Svájcba is
szállított
Nagykőrösről.

nagyKER

PARASZTZSIDÓ

volt. Egyszer voltam is az anyukámmal még kisgyerekkoromban Svájcban, elvitt magával, valami üzleti tárgyalás volt, és oda mentünk. Kettesben voltunk anyukámmal. Emlékszem a hóra meg a sirályokra. Meg ott a szállodában ettem életemben először vajat kisgyerekkoromban, ott olyan finom vajaskifli volt.”

A parasztasszonyok napszámba jártak az üzembe gyümölcsöt válogatni, csomagolni.

Egészen 1941-ig jól ment az üzlet. Akkor a kft. tönkrement. „A konkurencia tette tönkre. Volt Nagykőrösön egy másik nagykereskedő, a Benedek nevű cég [Benedek József és fiai gyümölcs-, baromfi- és tojáskiviteli

üzem]. Ez a Benedek cég, akik borral is kereskedtek, úgy tette tönkre az édesapámat, hogy egy évben, amikor édesapámék borral is kereskedtek, a Benedek cég olyan alacsony áron bocsátotta közre a bort, hogy az édesapámék nem tudták eladni a sajátjukat, így a készleteik megmaradtak. Minden elveszett. Elárverezték a házat, a lovakat, a teherautót.”

A Rosenfeld család igazán jó módon élt Nagykőrösön, a gyümölcsfeldolgozó üzem jól jövedelmezett. A családtagok így jellemezték az ott megélt időszakot:

„A nagykőrösi ház egy csoda volt az én gyerekkoromban. Elég nagy ház volt, két részre volt osztva, az előlő szintet laktuk mi, a hátsó szintet pedig a nagymama és Pali nagybátyám. Ott, a mi részünkben volt

egy hálószoba, egy gyerekszoba, egy szalonféle, és volt egy nagy ebédlő, amit sose használtunk, mert nagyon sötét volt. Alul voltak a mellékhelyiségek, nagy spejz, egy nagy konyha, meg volt ott valamilyen cselédszobaféle is. Oldalt volt egy lépcső, az vezetett föl a fürdőszobához. Az akkori viszonyokhoz képest modern bútoraink voltak, az ablakok nagyon szépek voltak, a házat beborította a vadszőlő vagy nemes szőlő, nem tudom. Arra emlékszem, hogy az ablakon ki lehetett nyúlni, és azt a szőlőt meg lehetett enni. Volt egy kis virágoskert, benne egy pici kis medencével, ami halaknak volt. Hatalmas

nagy fák, azon gerlicék voltak, és nagy akácfák voltak, és azok alatt reggelizgettünk. Körben meg az udvar aszfaltozva volt, körbe lehetett a házat biciklizni. Az is egy kedvelt szórakozásom volt. És volt egy raktárépület-féle, ahol a gyümölcsösomagoló asszonyok dolgoztak, meg egy nagy pince, ahol a hordók álltak. Ott elég mozgalmas volt az élet. A ház Nagykőrös közepén volt, nagyon jó helyen, nagyon nagy terület volt. Egészen 1941-ig voltunk mi ott, amikor teljesen tönkrement a kft. Akkor költöztünk föl végleg Budapestre.”

A gyümölcsfeldolgozó egydülálló volt a maga nemében, a cég tönkremeneteléig jelentős befolyással bírt a Nagykőrös környéki emberek életére.

Czingel Szilvia

Csoportkép a Rosenfeld testvérek nagykereskedéséről, 1930 körül. A képen kiemelten szerepel Rosenfeld Sándor, aki szerette a csokornyakkendőt. A képen az előtérben fehér ruhában és ugyanezzel a csokornyakkendővel is ő látható

Középen: A nagykőrösi Rosenfeld fivérek gyümölcsfeldolgozó üze-
me. Parasztasszonyok jártak napszámban gyümölcsöt válogatni és csomagolni. A kép az 1930-as években készült. A fotók a Centropa Magyarország tulajdonát képezik

„EL KELLETT TEMETNI AZ ÉRZÉSEIKET...”

Interjú Réczei Tamással

Három, sőt a meglepő végkifejlettel négy nemzedék drámája a Vasárnapi gyerekek, melyet a Kecskeméti Katona József Színház mutatott be. Témája a megtagadott zsidóság, a szőnyeg alá söpört múlt, a vézskorszak traumája, a fel nem dolgozott kollaboráció a kommunista diktatúrával, a hiányzó apák hiányzó történetei, és legfőképpen a hiányzó szeretet. A színház művészeti vezetője, Réczei Tamás szerzője és rendezője is a darabnak, illetve az előadásnak.

A kommunista nagyapa: Márton András, az ellenzéki apa: Hegedűs Zoltán, és a köztük őrlődő unoka: Szemenyei János

– Egy fiatalember, gyermeke születése előtt, felesége biztatására szembe kell nézzen a múltjával, melynek szellemei kísértik. Egykor munkaszolgálatos nagyapjából kommunista lett, nevet váltva megtagadta zsidóságát. Nagyanyja és akkor gyerekkorú apja deportálásból tértek haza. A nagyapa rátelepül a családra, terrorizálja őket a diktatúra idején. A fiú szabadulna, de nem tud, a nagyapa hosszú keze még külföldre is elér utána. Az unoka pedig, a rendszerváltás után úgy dönt, hogy elfelejti a múltat, egészen addig, míg a felesége rá nem veszi, hogy beszéljen. Tapasztalatod szerint ez a múltfelejtési próbálkozás tipikus a nemzedékünkben?

– Nincsenek nagy merítésű mintáim, csak a családomat és közvetlen környezetét ismerem, illetve György Péter *Apám helyett* című könyvét, mindkettő erre utalt számomra. Nálunk is hallgattak a zsidóságról az „ősök”, nem tartották fontos, meghatározó információnak a saját vagy a következő generációra nézve. Ez rájuk nem jellemző adat – ez lehetett a tudatalattijukban. Ha nem jellemző, talán nem is lesz belőle baj – ez lehetett a mélye a stratégiának. Nádas Péternek van egy története, miszerint hazamegy zsidózva az iskolából, mire édesanyja a tükör elé állítja, folytasd, kisleány... ezt felhasználtam a darabban, és tegyem hozzá, én sem tudtam meg sokkal kedvezőbb körülmények között, úgy 11 éves koromban ezt aényt.

– Polgári életmód befelé, kifelé lojalitás a rendszerhez – ez a nagyapa túlélési stratégiája. A kettős morál neurotizálja az ebben felnövő gyereket. A nagyapa szakít a fiával, aki elutasítja értékrendjét és antikommunista lesz, a rendszerváltás után képviselő. A mai radikalizmusok mögött a háttérben ott a fel nem dolgozott családi múlt?

– Én sokszor azt hallok ki a mai politikai megnyilvánulásokból, hogy nincsenek rendben az alapkapcsolatok az embereknel, főleg az apáknál, és valójában oda üzengetnek a fiúk. De ezt ők sosem látnák be, nem is értenék, hogy jön ez ide. Nincsen erre nézvést be- vagy rálátásuk, hogy ők közel sem az ellenzékkel harcolnak, hanem megdolgoztatlan apaképükkel. Vannak, s nem kevesen a jelenlegi politikai életben, akik mindenért va-

posztTRAUMA

MŰLTFELEDÉS

laki mást hibáztatnak. Az talán mindegy, hogy a kifejezés az „elmúlt 40 év”, vagy csak a „liberális”, esetleg más szitokszó, szlogen. A lényeg az eltartás és a folyamatok másokra hárítása. Szerintem ezek az emberek valójában magukkal és megdolgozatlan mintáikkal küzdenek.

– **Miért nem tudnak szeretni a darabbeli apák?**

– Mert megszakadt az életük, szétrobbant, egyrészt. Másrészt, mert le kellett hasítaniuk az érzelmeiket, hogy elviseljék mondjuk a haláltábor vagy a munkaszolgálatot. El kellett temetni az érzéseiket, különben nem élik túl. Aztán nem tudták kiásni. Azt is kiirtották belőlük. A kommunizmusban nem volt gyakorlati pszichológia, amely segíthette volna a túlélőket. Ki is alakult a poszttraumás szindróma.

– **Miért szerethetőbb figura mégis a nagypapa, mint az apa?** Mert a történetet elbeszélő fiú nem szenvedett tőle közvetlen sérelmeket, míg családját elhagyó apjától inkább? Vagy azért, mert a nagypapa hordoz valamit a vészkorszak előtti polgári világ „teljességéből”, amire az utána következő nemzedéknek már nem volt módja?

– Nem tudom a pontos választ, ez nem szándékosan, hanem zsigeri módon alakult így. De a nagypapának több értékes lehetősége volt, míg az apának elsősorban csak reakciói rá. Ahogyan az előbb említettem, a fiú kevésbé volt meg az apa iránt érzett ellenállása nélkül, míg a nagypapa rendelkezett valódi identitással is. A fiúnak elsősorban abban áll az identitása, hogy mit nem. De Hellinger óta tudni lehet, hogy az ember addig kerülgeti a szüleit, míg ugyanoda nem jut. Mert a kikerülés nem integráció, csak terelés.

– **A nők tompítanak a maskulin konfliktusokat. A nagymama és a nem zsidó feleség az, aki az identitás megőrzésére biztatja a fiatal főszereplőt. Miért a nők a hagyomány őrzői a darabban?**

– Amiért ők főznek, nevelnek és tartják sokszor össze a széteső családot. Vagy, mert bennük alapvetően több a megmentő szándék? Vagy, mert a kommunizmus alapvetően nem számolt velük, csak háttérként? Sokféle válasz lehetne. A legegyszerűsebb talán az, hogy ők érzik meg igazán, a pártból jövő direktíva nem lehet az önazonosság alapja. Ebbe senki nem születik bele, csak felveszi mint pózt.

– **A nézőkben bizonyára felmerül a kérdés: mennyiben használtad saját élettörténeted a darabhoz? Illetve mennyiben láttál magad körül hasonló, titokban maradó történeteket, a vészkorszak és a diktatúra utóhatásait?**

– Az előadásban szerepel egy közjáték, amelyben Márton András saját történetének állítja be Koritschner Kató egyik visszaemlékezését. Egy másik szereplő ezt leleplezi. Egy harmadik pedig a leleplezőt cáfolja meg. Így készült a darab, ilyen módon személyes. Persze már a

Fotó: Ujvári Sándor (MTI)

„Nálunk is hallgattak zsidóságukról az ősök” – mondja Récsei Tamás

próbák elején jöttek a tapogatózó kérdések; „Ez igaz?” Aztán a bemutató után: „Mennyi a saját ebből?” Minden. És semmi. Az alapvetés a legszemélyesebb, hogy tartozom! Magamnak és nekik. Mert nem beszélünk, nem beszéltek róla, a saját zsidóságunkról, az ezzel járó (és általuk elhallgatott) szenvedéseikről, a kitérésbe kényszerített sorsukról, a személyes veszteségeikről. Például nagypapám és nagymamám összes családtagja ott maradt a lágerekben. Nem szóltak, nem beszéltek róluk. Amivel persze nem oldottak meg semmit. Mágikus hit, hogy ettől nem lesz többet baj. Belül megmaradt a seb. Szét is terjedt, kinél így, kinél úgy. Nagymamám rákban hal meg, tessék, egy valódi élettrajzi elem a darabhoz! Apám beleissza magát a halálba, ha igaz és vizuális szeretnék lenni. Nagypapám felülemelkedik mindenben, így sikerül nem csak a fájdalmakat, de az örömeiket, pontosabban a bensőséges érzelmeiket kiiktatnia az életéből. Folytassam? Én nehezen tájékozódok az olyan helyzetekben, amikben semmi humor. Most meg kezdünk nagyon elkomorodni. Almásy gróf is azért került a darabba, hogy legyen min nevetni. Az önirónia mint-ha a túlélés eszközévé vált volna közöttünk. A lényeg: a darabban való bárminemű valósággyezés csakis a képzeletem (és a kibeszéletlenségünk) műve.

Szántó T. Gábor

Schweitzer Gábor

A TERÉZVÁROSI
CYRANO

Vázsonyi Vilmos (1868–1926) igazságügy-miniszter

Vázsonyi Vilmos, az Esterházy-, majd a Wekerle-kormány igazságügy-minisztere egy reményteli korszak hajnalán, a zsidó emancipáció kimondását követő év tavaszán született Sümegyen. Fiatal korától kezdve magától értetődő volt számára, hogy egyidejűleg egy szűkebb és egy tágabb közösséghez is kötődik: zsidósága és magyarsága a legteljesebb szimbiózisban állt egymással, egyiket sem tudta elképzelni a másik nélkül. Önmagát ennek megfelelően „zsidó magyar”-ként definiálta.

Egy délutánra
feltámadt
a régi,
szabadelvű
Budapest.

Világnézetét és értékrendjét egyfajta jó értelemben vett eklektizmus hatotta át, amelyben jól megfér egymás mellett a szabadelvűség a szociálisan érzékeny demokratikus elkötelezettségével, illetve a késői évek legitimizmusával. Közéleti aktivitása az egyetemi évek alatt kezdődött meg, majd az 1890-es években az izraelita felekezet egyenjogúsításáért – ismertebb nevén recepciójáért – folytatott küzdelem időszakában bontakozott ki. Publicistaként és szónokként egyik vezéregyénisége volt a recepciót 1895-ben sikerre vivő „mezítlábasok” elszánt csapatának. „A recepcióban a zsidóság végleges befogadást kér a magyar nemzet kebelébe, és azt kívánja, hogy vallása ismertessék el magyar vallásnak” – fogalmazott egyik cikkében. Meggyőződése szerint a recepciónak mindenáron meg kell valósulnia: akár az ortodoxiával együtt, akár az ortodoxia nélkül. Az ortodoxia ugyanis kezdetben abban bízott, hogy a neológától függetlenül biztosítják a recepciót számukra.

A fővárosi ügyek iránt is érdeklődő fiatal terézvárosi ügyvéd által útjára indított politikai mozgalom szintén az 1890-es években bontott zászlót. A Községi Demokrata Párt arra törekedett, hogy a pesti kis- és középpolgári rétegeket megfelelő képviselőhöz juttassa a közgyűlésben. A párt programja – Vázsonyi megfogal-

mazásában – három alappilléren nyugodott: „egyenlő jog, általános kultúra és gazdasági igazság”.

Életének terézvárosi korszakát Krúdy Gyula elbeszélései tették halhatatlanná, amelyekben Vázsonyi ékes-szóló ügyvédként – „terézvárosi Cyrano”-ként – tűnt fel a demokraták törzshelyén, a dohányfüstös Abbázia kávéházban, vagy az azt környező utcákban. A választók jóvoltából Vázsonyi Vilmos 1901-ben már a képviselőházban folytathatta közéleti pályafutását. Szociálisan érzékeny demokrataként küzdött az általános, egyenlő választójog bevezetéséért, a szabad verseny ésszerű korlátozásáért, a feudális hitbizományok megszüntetéséért. Vázsonyi az evolúcióban, a reformok útján megvalósuló szerves fejlődésben hitt, a revolúció gondolata távol állt tőle.

Politikai értelemben 1917 nyarán érkezett a csúcsra, amikor IV. Károly az Esterházy-kormány, majd néhány hónappal később a Wekerle-kormány igazságügy-miniszterévé, illetve a választójogi törvény kidolgozásáért felelős tárca nélküli miniszterévé nevezte ki. S hogy ismételt Krúdy Gyula sorait elevenítsük fel: „Miniszter lett az egykori ifjú fiskálisból, olyan miniszter, amelyről a zsidók históriájában még eddig nem hallottak: igazságügyminiszter, vagy mint az anglo-mánikusok mondják: a nagypecsét lordja.” Visszaemlékezéseiben Vázsonyi Vilmosné egy érdekes történetet idézett fel a kinevezéssel kapcsolatban. A történet szerint, amikor Esterházy Móric felkérte Vázsonyi Vilmost, vállalja el az igazságügyi tárcát, Vázsonyi azzal a kéréssel fordult a miniszterelnökhöz, tudakolja meg az uralkodótól, hogy azután is hajlandó lesz-e őt kinevezni miniszterré, miután megtudja róla, hogy zsidó vallású. Esterházy erre ígéretet tett, s utóbb IV. Károlytól azt a választ hozta, hogy a miniszterek felekezete egyáltalán nem érdekli az uralkodót. „A kérdés az, tisztességes ember-e vagy

szabadELVÜSÉG

EGYENJOGÚSÍTÁS

sem” – idézte a király szavait. Az unoka, Vázsonyi Vilmos (1935–2008) beszélt arról, hogy nagyapja napokkal a miniszteri kinevezés után arról tájékoztatta a sajtót, hogy a közeljövőben felhívhatja magát a Tórához a neológia fellegrárában, a Dohány utcai zsinagógában. A nyomaték kedvéért kalappal a fején fényképeztette le magát a sajtó számára, ezzel is demonstrálva, hogy miniszterként sem adja fel hitét, zsidó meggyőződését.

Vázsonyi miniszterként joggal érezhette úgy, hogy legfőbb közjogi álma – az általános, egyenlő választójog bevezetése – valósulhat meg. Hosszas előkészítést követően terjesztette be a törvényjavaslatot a T. Ház elé. Elgondolásainak progresszív irányát jelzi, hogy korlátozott mértékben ugyan, de már számolt a női választójog bevezetésével is. Az elhúzódo tárgyalások a törvényjavaslat részleges kudarcával végződtek. A bukás magával sodorta a beterveztőt is – Vázsonyi 1918 májusában kivált az átalakított Wekerle-kabinetből.

A világháborús összeomlás időszakában – az őszirózsás forradalom első napjaiban – Vázsonyi és családja emigrált Magyarországról. A polgári demokratikus forradalom, majd a szocialista Tanácsköztársaság időszaka idegen volt a számára, miként az 1919. kora őszén berendezkedő, a politikai antiszemitizmust kormányzati szintre emelő „keresztény-nemzeti kurzus” is. A távollétében újrászerveződő Nemzeti Demokrata Párt az 1920-as nemzetgyűlési választásokon elenyésző eredményeket ért el: a választók csupán néhány demokrata képviselőt juttattak a törvényhozásba.

Vázsonyi közel két és fél esztendőt töltött el a svájci, majd ausztriai emigrációban. Hazatérése után a nemzeti demokraták már a vezetésével szereztek jelentős pozíciókat a fővárosban az 1922-es nemzetgyűlési, majd – a szociáldemokratákkal karöltve – az 1925-ös törvényhatósági választások alkalmával. Ezek a sikerek megmutatták a hatalom birtokosainak, hogy a polgári demokrata és szociáldemokrata eszmeiség még mindig erős bázissal rendelkezik a fővárosban. A zsidó ügyek iránti érdeklődése sem csappant meg. Az egyetemi *numerus clausus* évei alatt határozottan és öntudatosan utasította vissza a zsidóellenes vádak. Az ország vezető neológ közössége, a Pesti Izraelita Hitközség közgyűlésén 1921 júniusában elhangzott beszédéből idézünk. „Akik azt hiszik, hogy a zsidó vallás emancipációja és recepciója után most végigvernek rajtunk a megvetés korbácsával, felállítván velünk szemben a faj elméletét, akik azt hiszik, hogy ezzel helyes úton járnak, vagy ezzel minket megbántanak, nagyon súlyos tévedésbe esnek.”

A fátum éppen akkor ragadta el Vázsonyi Vilmost, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá. Mintha ő maga is érezte volna az elmúlás közeledtét. Két hónappal halála előtt, amikor tisztelői 1926. március 22-én, 58. születésnapja alkalmából köszöntötték fel, a követ-

kezőkben vonta meg közéleti pályafutása mérlegét: „Ha végigtekintek politikai pályámon, nyugodtan mondhatom, [...] én nem voltam a politikában senkinek eszköze, csak elveimnek, eszméimnek, irányomnak, a magyar nép szeretetének, a szabadságnak, az egyenlőségnek voltam a harcosa.”

Jóllehet évek óta betegeskedett, badeni gyógykezelése idején bekövetkezett halála mindenkit váratlanul ért. Temetése napján, 1926. június 1-jén – a publicista Szabolcsi Lajos emlékezete szerint – százezernyi ember hömpölygött a fővárosi utcákon. Egy délutánra feltámadt a régi, szabadelvű Budapest. Vázsonyi örökébe partja élén fia, a II. világháború idején mártírhalt szenvedett János lépett.

Jóleső érzés tudnunk, hogy Vázsonyi Vilmos nevét utcák, közintézmények viselik, pályafutását tanulmányok elemzik, emlékét szobor őrzi. Neve visszavonhatatlanul forrott egybe az elmúlt századforduló progresszív demokratikus és polgári törekvéseivel.

vonzERŐ

VÁNDORÚTON

MISZTIKUM

AZ ERZEKISÉGBEN

Moran Haynal festő-grafikus

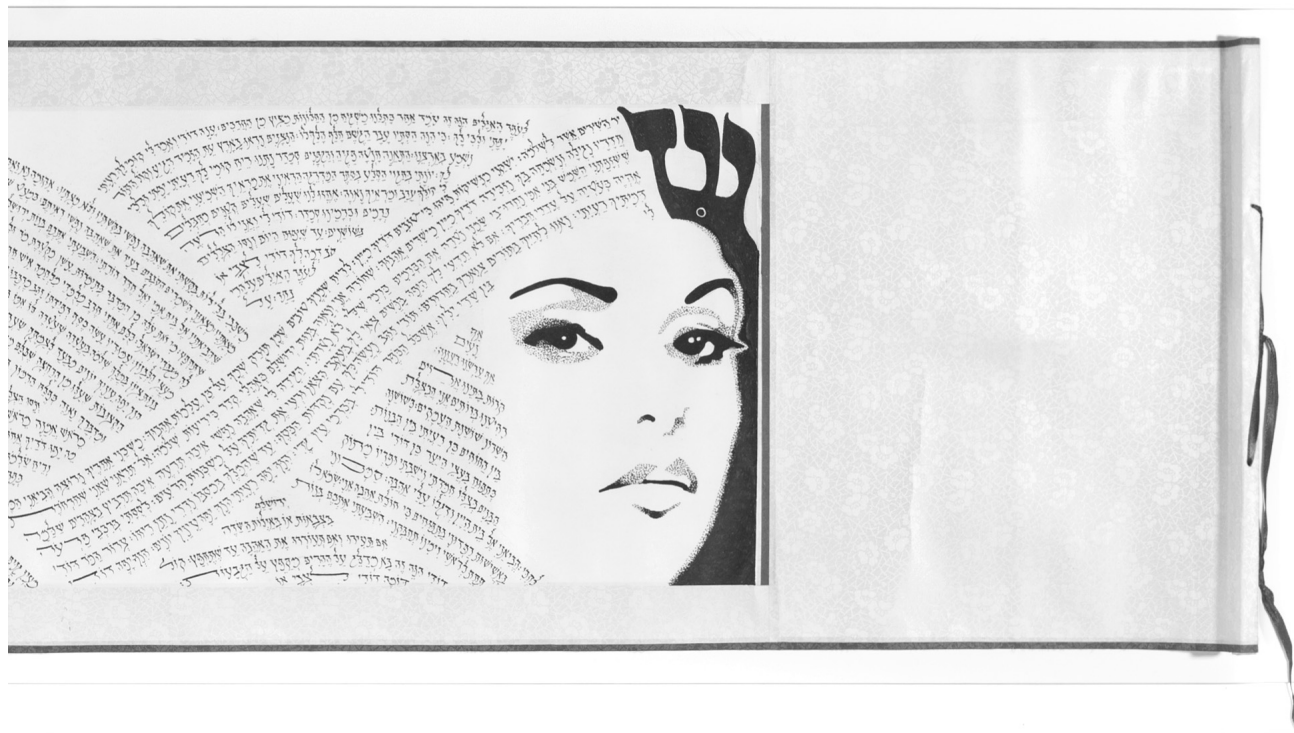
– 1949-ben született Budapesten, akkor Kornélnak hívták. Több mint két évtizede hagyta el Magyarországot. Éltél Izraelben, s most Németországban alkotsz, de életrajzod szerint már gyerekkorodban is időztél Berlinben. Mik voltak életutad és pályád fordulópontjai?

– A Kornél nevet soha nem szerettem. Amikor alijáztunk, lehetőségem nyílt, hogy a brit milánál kapott nevem legyen „hivatalos”, így lettem Moran, és ennek nagyon örülök. München a hetedik város, ahol élek. A mindig úton levés bizonyos értelemben családi hagyomány, Magyarországon előttem csak anyám született... A legreggeli ősöm, akit sikerült megtalálni, a harmadik század-

vonZERŐ

VÁNDORÚTON

Énekek éneke

ban Spanyolországban volt szofér (írnok), s én vagyok az utolsó a családban – nekem csak lányaim vannak –, festő és grafikus hivatásom mellett szofér is vagyok.

– Nehéz volt a beilleszkedés új és új lakóhelyeiden?

– Apám gyerekkoromban MTI-tudósító volt, ennek köszönhetően több helyen is megfordultunk a világban, többek között Berlinben. De akkor hatéves voltam, így csak emléke- és élményfoszlányok maradtak meg, például a régi berlini házak falépcsőházainak jellegzetes szaga... A dolgok ott kezdenek érdekessé válni, amikor az érettségim idején apámat diplomáciai szolgálatra Bécsbe küldték, így lehetőségem nyílt a bécsi képzőművészeti akadémián tanulni. Az élmények és inspirációk itt töménytelen mennyiségben zuhantak rám. Ne felejtjük el, hogy az első könyv a modern művészetről két évvel korábban (1965-ben) jelent meg Magyarországon, és ebben is a képek többsége gyufacímke nagyságú, fekete-fehér felvétel volt, én meg ott álltam, egyik napról a másikra, a bécsi modern művészetek múzeumában, és mindent eredetiben láthattam! Leirhatatlan élmény volt! A másik, talán még ennél is nagyobb élmény Klimt felfedezése volt. Korábban soha nem hallottam róla, és bécsi felfedező körutam során egyszer csak ott álltam Judith meg Adele Bloch-Bauer portréja előtt, földbe gyökerezett lábbal. Az első önálló kiállításom is Bécsben volt, még az egyetemi évek idején. Hatalmas siker volt, minden osztrák újságban elismerő kritikák jelentek meg. A kiállítást Adolf Frohner osztrák festő nyitotta meg, aki épp akkoriban nyert díjat a Velencei Biennálén.

– Az 1960–1980 közötti időszakban, Ámos Imre egykori képei után, ismét megjelent a magyar képzőművészetben a héber betű: Jakovits József, Ország Lili,

A szirénák nem kedveznek a művészeteknek.

Ketubot

VONZERŐ

VÁNDORÚTON

A misztikum és a női szépség kombinációja óda az Örökkévalóhoz.

Ruth Swierkiewicz Róbert alkotásain, vagy a zsidó motívumok számos pályatársadnál. Te hogyan jutottál a héber kalligráfiáig, illetve más motívumokkal való keverésükig?

– Visszatérésem Magyarországra a diploma után már kevésbe volt sikeres, mindenki irigyelt vagy utált, avagy irigyelt és utált... Amolyan „igazi” önálló kiállításra 14 évet kellett várnom, addig, mint sokan másoknak is az akkori magyar avantgárdból, csak különböző eldugott klubokban nyílt lehetőségem megmutatkozni. 1974 körül Frohnert kinevezték a bécsi Iparművészeti Főiskolára professzornak, s ő eljött értem Pestre, hogy meghívjon a tanárségéjének. Mondanom se kell, hogy nem kaptam rá engedélyt a magyar hatóságoktól. A pesti kiállításomon a korábbi években készített óriási – 6-8 négyzetméter nagyságú – fekete-fehér munkáimat mutattam be, és a siker, hmm, nem volt olyan egyértelmű, mint Bécsben. A közönség és a kritikusok egy része lelkesedett, a másik része fanyalgott vagy egyszerűen lekozmozopolitázott. Bár már '85-ben vagyunk, az erőszak különböző formáival foglalkozó képek meg nem voltak igazán népszerűek, „minden gyanú fölött állók”. Nagyjából a hetvenes évek végén, a nyolcvanasok elején kezdtem el behatóbban foglalkozni a vallással, a betűket és a héber nyelvet meg tanulni. A megismeréssel egyenes arányban nőtt az ins-

piráció mértéke is, és a héber betűk térfoglalása mind művészi, mind alkalmazott grafikai munkaimban. Egyik, ebből az időből származó munkám ma az auschwitzi múzeum tulajdonában van. Több grafikai munkát csináltam a hitközségnek/rabbinátusnak: meghívókat, újságokat a nagy ünnepekre, okleveleket stb. Amikor már lehetett Izraelbe utazni, egy fantasztikusan jól sikerült nyaralás után úgy döntöttünk a családommal, hogy kivándorlunk. Az izraeli beilleszkedést némileg lelassította a nem sokkal később kitört öbölháború, a gázmaszk és az éjszakánkénti légiriadó. A szírének nem kedveznek a művészeteknek. Még a merkaz klitában (befogadóközpontban) lakunk, amikor sikerült két reklámirodával kapcsolatot kiépítenem. Egészen a második intifáda kezdetéig töméntelen megbízást teljesítettem. Ezekben a munkákban egyre nagyobb szerepet kapott a kalligráfia, ebből szinte automatikusan következett az érdeklődés a tradicionális, a „kóser” írás iránt. Elmentem Beth Elbe, a Tóra-, mezüze- és tífilinírás központjába tanulni. Jó három évig tartott, míg engedélyt kaptam az önálló munkára. Nemcsak azt kellett megszoknom, hogy nem papírra írok fémtollal, hanem bőrre, saját magam által faragott lúdtollal, hanem azt is, hogy a művészi szabadságnak nem sok helye van, minden be-

tűhöz sok szabály/törvény tartozik. Visszatérve a „nagy” művészethez: Izraelben furcsa dolog történt velem: elkezdtem színes képeket álmodni. Nem értettem, hogy jön ez ide, hiszen akkor már legalább másfél évtizede csak fekete-fehérben dolgoztam. Az átmenetet a színes világba egy nagy projekt hozta. Csináltam egy haggadát, amit nemcsak illusztráltam, hanem összes szövegét is kézzel írtam. Ez és egy harminclapos (színes) grafikai munka vezetett el végül a nagy színes képekhez. Noha az országba érkezésünk után rögtön az izraeli képzőművészeti szövetség tagja lettem, önálló kiállításra még sokáig nem gondolhattam, mert először az életünket kellett megalapozni. 2003-ban volt az első kiállításom Tel-Avivban, a fogadtatásról azt tudom mondani, hogy Arielből teherautóval vittük a képeket a galériába, ami pedig a kiállítás után megmaradt, az a kocsim hátsó ülésén elfért. Ezután a galéria minden évben biztosított nekem egy önálló, valamint egy-két csoportos kiállítást.

– A héber betűk mellett munkád másik meghatározó eleme a nyílt erotika, az átható női vonzerő, s mint ha a modern reklám hatáselemeinek művészetté alakításával is ironikusan játszanál. A héber betűk és a csábos nőalakok is gyakran szerepelnek együtt képeiden. Címlapunkon például *Judith* című képed a zsidó bibliai kánonból kimaradt könyv szövegével. Nem okozott

konfliktust kettős érdeklődés: a tradíció, a zsidó szöveg-hagyomány és az erotika összeegyeztetése? Látsz összefüggést az emigráció és a szintézis megtalálása között?

– Sokszor felmerül a kérdés, hogy a festmények fő elemei, a nőalakok, egyáltalában a női vonzerő, meg a héber szövegrészletek, kabbalisztikus amulettek, talmudidézetek miként egyeztethetők össze. A választ Benjamin Stein regényíró barátom fogalmazta meg: „.....szinte lehetetlen eldönteni, hogy a szemérmetlenül vagy egyáltalában nem felöltözött nőalakokat ezek a misztikus szimbólumok körülveszik, vagy éppen ezeken keresztül emelkednek fel, ezeken keresztül élnek és repülnek – avagy a művész éppen ezeket a misztikus dimenziókat pont az érzéki nőiességben fedezi fel. Így azt mondhatjuk, hogy a misztikum és a nő szépség kombinációja óda az Örökkévalóhoz, bizonyos értelemben köszönet a teremtés szépségéért. És így egyeztetni össze a művész a vallásosságot egy élvezetekkel teli életigénlssel.”

– Szöveg és kép: tárgyukon kívül mi köti össze őket? S mennyi ideig tart egy-egy nagyobb szöveg-mennyiséget is ábrázoló munkád elkészítése, mint például *Eszter* és *Judit* című képeid?

– Mindig is tetszett és foglalkoztatott, ahogy a régi idők kódexírói a képkötés tilalmát úgy igyekeztek megkerülni, hogy a képeket, portrékat nem rajzolták, hanem írták, a vonalak helyett szövegsorokat alkalmaztak.

Esther

Először kisebb méretekben kísérleteztem ezzel a megoldással. Az első nagyméretű munka, az *Énekek éneke*, kalligráfia és rajz kombinációja volt. Ez adta aztán az ötletet a festmények mellett egy kalligráfiai sorozat elkészítéséhez, melynek főszereplői a Biblia női hősei. Így jött létre eddig *Judit*, *Zsuzsanna* és *Eszter*. Az alakot alkotó szöveg az egész bibliai könyvet tartalmazza. Egy ilyen 160x180 centiméter nagyságú lapot megírni körülbelül 100-150 munkaóra, mindezt a földön kiterített lapon térdelve! Persze ezek a nagy munkák mellett csinálok „kis” dolgokat is.

– Ketubákat, házasságleveleket is írsz, ha felkérnek rá?

– Rajzolok, írok házi áldásokat, amuletteket különböző célokra, és ami szintén nagyon szép feladat, ketubákat. Az első két ketubát a lányaimnak csináltam, azóta, ha épp nincs felkérés, de van egy jó ötletem, akkor is megcsinálom, már csak az alkotás örömeért is. És ha megrendelő is akad rá, még jobb.

– Három ország művészvilágába, művészeti kereskedelmébe nyertél bepillantást. Össze tudnád hasonlítani őket? Izraelben például nehezebb volt művészként létezni, mint Németországban?

– Amikor a sors úgy hozta, hogy Münchenbe kerültem, itt is mindent előlről kellett kezdeni. Senki nem várt tart karokkal, megismertetni és elfogadtatni magam nem volt csekély feladat. Az első kiállításom a hitközség székházában volt, azóta sikerült egy nagyon jó galériát találnom, az ars24-et. Az elmúlt hónapokban számos német városban és Zürichben volt kiállításom.

Szántó T. Gábor

A képkötés tilalma miatt vonalak helyett szöveget alkalmaztak.

Ketuba

ÖSSZESZORÍTOTT

GYEREKLÉLEK

Szabó Ágnes

CSILLAGOK

60-as évek
végi udvar,
ne nézz rám
porszemeddel!

Talán úgy öt éves lehettem. Nagypám csak a zöld disznóról tudott mesélni, néha a kisgömböcről, hogy nevetni kellett, olyan mókás, mert felmegy a padlásra és hamm bekapja. És az jó. Ahogy elképzelem nagypát, felmegy, reccsen a deszka a lépte alatt, felmegy a mennybe, hogy levágja a történetnek fonalát, erős madzag, nem enged, a késével reszelgeti, próbálkozik kitartón és akkor a gömböc. A zöld disznóra nem is emlékszem. Nem volt valóság. Nem illett a házunkba. Még hóhullás-méla estén sem hittem valóban, hogy zöld. Miért lenne MÁS, mint a többi? Hozza, viszi, önti a moslékot a vályúba, vakargatja a hátát az ember, bölcs vagyok, ilyen a disznó, nem repül el, nem mozdul s nem megy tovább, ahogy az élet, látam az ölban. A disznónak ez van. Bukottan csámcsog, képzeletlenül, de ezek el akarják velem hitetni, hogy van más is, épp ezért nem akarom tudni, elég volt, hogy becsapnak! Nem vesznek még komolyan, pedig én nagy vagyok már, ráérek elgondolni, milyen nagy, hogy sírok és toporzékolok dühömben: annyira szerettem volna szépre rajzolni. Rajzolni csillagot, aranylót, szabályos-szépet, ahogy ki-ki a világ szögletéből látja, szemét behunyva, de csak az egyiket, nézi hunyorgón, méri a távolságot, fogja a cerkát, pontosan kiméri és megteremti a csillagokat, hogy ragyogjanak. Sete-suta buta kéz még az enyém. Sehogyan sem akarja. Húzza a vonalat, mint a csiganyál olyan, csillog a papíron, de ferde, nincs benne ok sem okozat, csakis szép akar lenni, mint a valótlanság. Akartam többet. Mert lennie kell a kezemen. Csak oda kell húzni, és akkor megáll a kép az időtlen időben, nézem majd sokszor, eldűnnyögöm magamban, milyen is, szép volt. Nagypánál rajzoltam s nagymamánál. Kinn a konyhaasztalon, tudatlan ember, félig kész, mert még nem mozdul meg eléggé a papírra vetett, nem akar élni, csak néz rám. Rondán néz. Forgatom hiába. Kicsordul belőle a jó-

ság, ahogy nagy kék szemét az ég becsukja, ne lászon. Engem nem akar ez a papír, kicsi, dacos emberkét, hogy csak azért is! Radírozok, kitörlöm, a síró lap nem érti. Szakad, hasad, mint élettelen-ronda. Megöltem a szépségét, feldühített. Nem akarja, hogy jobb lehessen, jobb, aki voltam, mint mikor kicsi voltam még, s a fekete égen ragyogtak csillagok, de nekem úgy nem tetszik, átrajzolom kékre. Hallom a saját hangom, ahogy szembesítem magam az igazsággal: hogy Szabóék, a nagyszüleim, tévednek, vegyék már észre, vegyenek észre engem! Úgy néznek rám, mint egy gyerekre. Fojtó a lélegzetük, rám néznek értetlenül, aztán a rajzot nézik. Nagypám megvakarja a fejét a sapka alatt. Olykor: szoktak hibázni. Amikor megsajnálják engem. Máskor higgadt titok-csend, nem szólnak már, beletörődtek az időbe, esznek a mából, amelyben minden körülöttük VAN. Engem valahogy elfelejtenek megfigyelni. Elég egy gyöngé pillanat és máris, máris ott a hiba, amitől leplezetlenül mi dolgozunk. Nagypapa kiveszi a kezemből a ceruzát (szép sárga). Illeszti a papírra, nekem, bömbölő kislánynak, akinek nem megy, hiába is akarná. Keresem a tökéletest magamban, de játszik, megszegyenít még, és zokogás a tehetetlen düh. Nagypapa rajzol, két háromszögből a csillag ugye milyen szép! Így rajzolunk csillagot. Sokkal könnyebb így. Nem keszkesza szár, amely az égen elcsúfít, amely dühöt hoz a mennyre, hogy az embernek az ökle úgy összeszorul, benne „gyerekszív”. Gyerekszív alszik az égen, való-szabályos, és én is le tudom már rajzolni. Csak egymásra illeszttem a kettőt, a két-három vonalból álló háromszöget s ragyoghat. Több lesz az ég, mint a földi világon, a rajzlapomon. Jóleső örömmel, így hozott el engem a másnap. Kuti nagypámékhöz mentem a Napra. Mennék, mutatnám, hogy kitanultam eléggé, 60-as évek végi udvar, ne nézz rám porszemeddel! Túl az időn, a nyáron, minden mi bennem átváltozik (ebben a magányban), én és a biztos tudás itt vagyok, én, aki csillagokat tudok rajzolni. A csil-

ÖSSZESZORÍTOTT

GYEREKLÉLEK

lag nehéz, szokatlan. A szára, mint a kés pengéje egyenes, nem ide-oda remegő vonás, már a távolba messze egyenesen át, alulról fel és felülről lefelé, egymásba fut. Igen, így jó lesz. Nincs más, csupán bot, de nem is kell más hozzá, botocska. Amivel az udvar porába lehet rajzolni. Más se tesz másképp. És a gyerek hiszi még mélyen, hogy így közzétesz a világnak valamit, ami majd el nem múlik: rajzol a földre. A bot végével belepréselem a lentibe a fentet, hiszem, hogy jó így, szép és enyém. Telerajzolom az udvart a csillagokkal, amit a másik nagypapámtól tanultam, hogy izgató viháncolás, ahogy átlépek közöttük, óvatosan, rájuk ne lépjek, el ne csúfítsam, amikor megjelenik az ajtóban nagyapám. Kuti papa fél, nem tudom mi-fél-ez. Nem értem az arcát. Csak nézi az öreg, elmúlt már 50, csillagtalan tekintettel néz, mintha a sötét égen át nézne, sokáig szólni se tud. Annyira meglepődik, elsápad. Nem látom emlékeimben soha máskor ilyennek, a máskor nevetős arca sár-szürke, s képzelődik, hogy lát-e. De akkor oda-szólók: nézd, hogy milyen szépet rajzoltam! Nagypapa áll, csodálkozóan, de nem dicsér meg. Mintha várna valamit, talán a saját szavát, csak nyel, és azután odébb jön. Sújja: ilyet nem szabad az udvarra rajzolni, jön valaki, benéz a kerítésen át az utcáról, és ak-

kor elvisznek minket és mind meghalunk. Nézem. De nem nevetek. Nagypapa vesszőseprűt hoz, dolgozik pontosan, szépen, söpri a csillagokat el, azután sírok. Odalengeti a bánat nagy fehér kezét a fejemhez, száraz és repedezett: utálom. Végre tudtam csillagokat rajzolni, de nincsenek már, csak a fejemben, összeszorított lélekkel utálok, hogy fájjon neki, aki ezt tette. Mi az, hogy elvisznek? A meghalunkat értem, de nagypapa nem magyaráz. A meghalunk olyan, mint nem lenni. Nem lenni csillagrajzoló üvöltő gyermek, rossz és jó, csak semmi. Így vagyok a halálban, de nagypapa megment. Kezébe veszi a botot és rajzol. Csillag az aztán! Pont olyan, mint a házak falán, a Tanácson, az Iskolán, a Kultúron, vörösben. Nagypapa „A” betűt rajzol, a vízszintes vonalat ferdén keresztbe meghosszabbítja: „ez ÍGY szabályos”. És szép is. Mert én igazából pont ilyen csillagot akartam rajzolni, amelyet láttam, ami, mint fejemben a kép, a felfogható igazi csillag, úton-útfélen. Igen pont így, ismerős és képes vagyok rá. És akkor nagypapáéknak nem-kell-félni. Hamarosan elmegyek iskolába, ahol a tantermekben majd égi vörös-csillag világít, s néz le az apró, született-gyermekekre. És én tudom azt legjobban lerajzolni. Nagyon büszke vagyok magamra.

Én igazából pont ilyen csillagot akartam rajzolni.

TRAUMA ÉS UTÓHATÁS

A **Szombat** folyóirat szervezésében, **Szántó T. Gábor** vezetésével zajló *Van-e modern zsidó irodalom?* szemináriumsorozat az őszi szemeszterben folytatódik.

Az elkövetkező két félévben a szeminárium kiemelt témája a vészkorszak nemzedékeken átnyúló utóhatásának megjelenése az irodalomban. Többek között *Kertész Imre, Örkény István, Philip Roth, Elie Wiesel, Art Spiegelman, W. G. Sebald, Maxim Biller, S. J. Agnon és Carl Friedmann* művei szerepelnek az elemzendő művek között.

A szövegeértelmezések mellett vendéglőadók, írók, költők is közreműködnek a sorozatban.

Helyszín: **Bálint Ház** (Budapest VI., Révay u. 16.)

Időpontok: **október 8., 22., november 5., 19., december 3., 7.**

Az órák keddenként, **18.00 órakor** kezdődnek.

Tandíj az őszi szemeszterre: óránként 600 Ft (8 alkalomra szóló kedvezményes bérlet 4000 Ft).

Jelentkezni a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy délutánonként a **302-0744**-es telefonszámon lehet.

Partnerek: Amerikai Joint Magyarország • Bálint Ház • Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

KIVIRÁGZÁS

KISZÁNTÁS

„VÉRETEK, HA IDEGEN IS SZÁZSZOR, MÉGIS AZ ENYÉM...”

Kőbányai János: A magyar-zsidó irodalom története. Kivirágzás és kiszántás. Múlt és Jövő Könyvkiadó, Budapest, 2012

A magyar-zsidó irodalom története – kivirágzás és kiszántás címmel átfogó monográfia jelent meg Kőbányai János tollából. A mintegy 700 oldalas hatalmas munka arra vállalkozott, hogy a magyar-zsidó irodalom teljes történetét bemutassa.

Az első kérdés: tulajdonképpen mi az a „magyar-zsidó irodalom”? (És miért ebben a sorrendben?) Mi határozza meg azt, hogy egy irodalom melyik nemzethez tartozik: a nyelv? A tematika? A látásmód? Vagy egyszerűen csak a szerző származása? (Melyik nemzet írója a németül író, Prágában élő, zsidó vallású Franz Kafka?) Nekem a látásmóddal és a tematikával összefüggő válaszok volnának a rokonszenvesek, de válaszoljunk bármit, még akkor is itt egy nagyon nehéz kérdés: „kiszántás”? Tulajdonképpen mettől meddig tart a magyar zsidó irodalom léte? A könyv alcíme legalábbis arra utal, hogy már nem létezik a tárgy, amiről a monográfia szól.

Ezt a feltételezést mindjárt az előszóban meg is erősíti a szerző: „A magyarok és zsidók diskurzusa, bármilyen volt is az, megszűnt a holokauszt pusztításában... Irodalmat csak diskurzus tart életben... jómagam csak a 'halott arcán növekvő szakáll' jelenségének ültem fel, és éreztem csalódást vagy fájdalmat, amikor rádöbbsentem, csak holt anyag, amivel szembesülök”.

Ez a hozzáállás némiképp megnehezítette számomra a könyv továbbolvasását, mert úgy gondolom, a holokauszt után is rendkívül nagy költők és írók műveiben élt tovább a magyar zsidó irodalom (Gergely Ágnes, Kertész Imre), a rendszerváltás után pedig nagyszerű fiatal tehetségek bukkantak fel, akik számára a „zsidónak lenni Magyarországon” probléma irodalmi művek gyúanyagaként szolgál (Lugosi Vik-

tória, Szántó T. Gábor), s akik ezt a problémát általános emberi helykeresésként és morális identitásként mindenki, tehát a nem zsidó olvasók számára is fontos, sőt, talán mondhatjuk: személyiségalkító élménnyé emelik.

Elolvasva a könyv elméleti-alapvetési részét, tehát mielőtt az egyébként rendkívül alaposan adatolt, nagy empirikus kutatómunkával megalapozott irodalomtörténeti részhez érnénk, már világos az olvasó előtt, hogy Kőbányai számára zsidó irodalom az, amit zsidó származású írók írtak. Ez a származás szerinti megkülönböztetés-meghatározás arra készíti az embert, hogy egy pillanatra letegye a könyvet és idegesen fel-le sétálgasson a szobában.

Szerb Antalt, Radnóti Miklóst csakugyan azért ölték meg, mert származásuk szerint zsidók voltak, de ők neokatolikus íróknak tartották magukat. Örkény Istvánt is származása miatt vitték munkaszolgálatra, de az ő műveiben sem jelenik meg (vagy alig, érintőlegesen) a par excellence zsidó tematika. De fordítva is: Pilinszky János, Esterházy Péter vagy legújabban Parti Nagy Lajos munkássága nem jöhetett volna létre a zsidó származású magyar írók munkássága nélkül, a zsidók szabad szelleme, etikája, adott esetben humora is ott zeng ezeknek a származásuk szerint nem zsidó szerzőknek a műveiben; nem véletlen, hogy az antiszemita gyűlölet is őket. Amint gyűlölik a szintén a magyar irodalom élvonalát reprezentáló Nádas Péter, Konrád György, Spiró György munkásságát. E gyűlölet okaként leg súlyosabban az esik a latba, hogy (a modernizmussal szemben hagyományosan bizalmatlan és ellenséges) antiszemita közönség úgy érzi, ezek az írók provokálják, mégpedig azokkal az irodalmi eszközökkel, melyek Joseph Conrad, Joyce vagy Proust óta alapvetőek az irodalomban.

Az antiszemitizmus és modernizációellenesség nemcsak Magyarországon, hanem Kelet-Európában máshol is, például Lengyelországban is elválaszthatatlanok egymástól. Vannak azonban tények, amelyeket még a modernizáció legdühösebb ellenfeleinek is el kell fogadniuk, ilyen tény például, hogy a

Három
szakaszra
osztja
a magyar-
zsidó irodalom
történetét.

KIVIRÁGZÁS

KISZÁNTÁS

magyar irodalom többgyökerű virág, nincs kortárs magyar irodalom zsidó előzmények nélkül, sőt, egyáltalán: magyar kultúra sincs. Ilyen értelemben Kőbányai is feloldja a magyar-zsidó irodalom történelmének végleges lezárását: „A zsidókat megölték, de... a meggyilkoltak szelleme az élők újabb és újabb nemzedékeire gyakorolt hatásában... él és hat a magyar és a modern kultúrában.”

Kőbányai János hatalmas könyve (amelyet, hangsúlyozom, már csak tárgyismerete, széles körű műveltsége miatt is őszintén ajánlok mindenkinek), *három szakaszra* osztja a magyar-zsidó irodalom történetét, a magyar-zsidó együttélés történetének megfelelően. Az első szakasz, amelyet a drósét magyarul mondó (magyarul prédikáló), Kosuth-párti nagy rabbik (Löw Lipót, Einhorn Ignác/Horn Ede) neve fémjelez, tulajdonképpen a neológia létrejöttéig, a kiegyezéssel kezdődő virágzásig tart. Ez a *magyarságba való beilleszkedés* ellentmondásokkal, olykor tragédiákkal terhes, de mindenesetre reményteli periódusa. Ez az időszak inkább csak kultúrtörténeti szempontból fontos, esztétikailag nem különösebben jelentős műveket teremt.

A második szakasz, amely Kiss József munkásságától a *Nyugat* teljesítményéig ível, és amelyet a numerus clausus brutálisan lezár, a *virágzás* ideje. Ez az az idő, amikor a zsidó és a német polgárság segítségével felépülnek a nagy vidéki városok és maga Budapest, a Nagykörút, az Andrássy út, amikor az Európához való magyar felzárkózás egyik legfontosabb hajtóereje éppen a magyar zsidóság. A virágzásnak ez az ideje, ez az ötven év kulturális teljesítményét tekintve a *magyar történelem egyik fénykora*.

A harmadik szakasz Kőbányai János szerint a numerus clausustól a holokausztig tart, ez a *pozícióvédelem*, a magyarizáció, a nemzeti elkötelezettség bizonykodásának az ideje. Ekkor már nem hajtóereje a modernizációnak a zsidóságnak, mert már érdemben nincs modernizáció.

Részletesen, felkészülten, meggyőzően mutatja be Kőbányai János az írókat és irányzatokat. Elemzései alaposak és tárgyyszerűek. Külön fejezeteket szentel a kiemelkedő zsidó, illetve a zsidósághoz kötődő költőknek, Ady Endrének, Somlyó Zoltánnak, Szomory Dezsőnek, Pap Károlynak, Radnóti Miklósnak. Nagy értéke a műnek, s e tekintetben valóban hiánypótló ez a monográfia, hogy Avigdor Hameiri, Itamar Jaoz Kesz, Kardos G. György, illetve a Patai család bemutatásá-

val szól az izraeli magyar irodalomról is. Kitekintésképpen „Jób és díja” címmel ír Kertész Imréről.

Van egy szomorú gondolatmenete Kőbányainak, ezzel szeretném a könyv bemutatását zárni. Ő a neológiát *valláscsódnak*, a zsidóknak a magyar kultúrába való beilleszkedését „belehalásnak” nevezi. Erre bizonyítékként például azt hozza, hogy a Nyugat alapítói, annak ellenére, hogy valamennyien zsidó származásúak voltak, írói énjüket ettől a tényről elválasztották. Szerintük „a modernitás fölöslegessé tette a zsidó entitás fenntartását. Ezért gondolták tanácsosnak »megcsinálni« a magyar nemzetbe történő alkotó belehalás programját. Ez a Nyugat igazi »zsidó történetének« a magva” – írja.

Ez a „belehalás” azért *nagyon termékeny* belehalás volt. Kőbányai alaposan feltárja a kort, pontosan bemutatja azokat a szerzőket és irányzatokat, akik a modern magyar irodalom törzssanyagát, meghatározó értékeit létrehozták. A névsor önmagáért beszél. A rendies múltból kiemelkedni próbáló magyar és az önmagát a gettómúlttól függetleníteni kívánó zsidó szellem új minőséget hozott létre, ezt úgy hívjuk: modern magyar irodalom, modern magyar művészet. Nyilvánvalóan több és más, mint Hatam Szófér responzumai, Hoffmann Mór (Hevesi Sándor apja) hazafias verskísérletei vagy Kiss József balladái,

amint lényegileg különbözik Bessenyei, Kármán, Kazinczy vagy Petőfi és Arany János verseitől is. Bizonyítékként hivatkoznék a címben megidézett Ady-sorra: a modernitás új útjait ez a szimbiózis hozta meg nekünk.

Ignotus, Fenyő Miksa, Osvát Ernő óta illúziókkal lettünk szegényebbek és (tragikus) tapasztalatokkal „gazdagabbak”. De van, ami biztató és erőt ad, és ez éppen az, ami ennek a könyvnek a legfontosabb tanulsága: hogy a magyar zsidó kultúra *erős szellemi gyökérzet*. Lehet, hogy olyan típusú virágzása soha többet nem lesz, mint volt a Nyugat idején. Azt is mindannyian tudjuk, a rendszerváltás idején a tapasztaltaknál jobb kondíciókban és paraméterekben bízunk, de azt is tudjuk, sokan keresik a megtartó erőt éppen a közös kulturális identitásban.

„Ha akarjátok, nem mese” – mondta egyszer egy történetesen magyar származású író, történetesen a Cionista Kongresszuson –, de nem ez a lényeg, hanem hogy *jó mondat* volt, bevált, megvalósult. Talán ide is illik.

Szunyogh Szabolcs

A rendies múltból kiemelkedni próbáló magyar és az önmagát a gettómúlttól függetleníteni kívánó zsidó szellem új minőséget hozott létre.

„KIBUC SOHA NEM VOLT BUDAPESTEN”

Meglepve-furcsállva olvastuk a MIKÉFE-vel foglalkozó cikket a *Szombat* májusi számában. Véleményünket, reagálásunkat, külön-külön hozzászólásként, közlésre szánjuk.

*

Az én gyerekkori fényképeim illusztrálják a *Szombat* májusi számában a MIKÉFE-ről szóló cikket. Bár megkérdezésem nélkül közölték őket, szívesen vállalom – a *Szombat*ot is, és főleg a MIKÉFE-t. Azt viszont nagyon sajnálom, és nem is értem, hogy a fennmaradt – és főleg tőlem független – képek közül miért ezeket választották. Hiszen ezek az égvilágon semmit se adnak hozzá az íráshoz, nem mondanak semmit a témáról, az aláírások pedig, bár önmagukban pontosak, még érthetlenebbé teszik a közlésüket.

Ha már a szerkesztés furcsaságából odakerültek a fényképeim, részben pótolnám a magyarázatot. Az édesapám volt 1924 és 1945 között a kertésztelep főkertésze, én 15 éves koromig a telep közepén álló szolgálati villában éltem. (Ehhez tartozott a képen látható baromfiudvar.) A további magyarázat nem az én dolgom. De hadd tegyek néhány megjegyzést és kiegészítést a cikkhez.

Mindjárt a címhez, ami teljesen félrevezető. A MIKÉFE működési elveinek, formáinak semmi köze nem volt a kibucokhoz! (Nota bene: A bentlakásos képzést, a közös étkezést általában elég széles körben alkalmazták, a papneveldektől a katonaiskolákig.) Annyi kapcsolat biztosan volt, hogy az 1940-es években (és kisebb mértékben már korábban is) a MIKÉFE vezetése lehetővé tette chaluccsoportok számára, hogy a kertésztelepen szakmai ismereteket és gyakorlatot szerezzenek a kibucmunkához. A telep legtávolabbi végén, önálló épületben laktak, függetlenül a mikéfistáktól. Élénk közösségi, kulturális életet éltek. Többször jártam náluk, zsidó énekeket tanultam és órát táncoltunk... A szüleim közéjük elengedtek, mert ott fiúk-lányok vegyesen voltak. A mikéfisták internátusába be nem tehettem a lábam, mert ott csak fiúk laktak, szó sem lehetett női szobákról.

Lehet, hogy a kibuchasonlat volt chalucoktól származik – hiszen számukra tényleg az erre való felkészül-

lést jelentette a MIKÉFE, és érthető, ha ők valahogy így gondoltak vissza rá –, de lehet, hogy a MIKÉFE-n tanult, aztán kibucban dolgozó kertészekről. Hajdani mikéfistákkal kicsit töprengtünk ezen, amikor az izraeli *Új Kelet*ben sok évvel ezelőtt felbukkant ez a párhuzam, s aztán egy hazai lapban is. És olvasható egy ismeretterjesztő internetes portálon. Ez is visszaemlékezésekre hivatkozik.

Én is úgy gondolom, a visszaemlékezések nagyon fontosak, és akkor is jellemzők, ha pontatlanok és akár ellentmondanak a tényeknek. De a tényekről nem tudomást venni? Amikor rendelkezésre állnak, megismerhetők... Hiszen a MIKÉFE történetének, működésének, bár távolról sem valamennyi, de számos dokumentuma eredetiben vagy korabeli hiteles ismertetésben fennmaradt és hozzáférhető. (Lásd Kertész Ödön: *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület százéves működésének története* – Magyar Zsidó Levéltár, 2011, 224. o.)

Izsák Erika

*

Nyugdíjba menetelem óta nagyon ritkán tudom rábeszélni magam az írásra, most azért „ragadtam” számítógépet, mert olyan cikk jelent meg Önöknél, amely sürgős helyreigazítást kíván.

Mindenekelőtt: kibuc soha nem volt Budapesten. Volt viszont a MIKÉFE (Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület), amely fenntartott kertésztelepet (Budapest X., Keresztúri út 130–134.) és tanoncotthont (Bp. XIV., Hermina út 49.). A kertészet terjedelmére nem emlékszünk pontosan, az azonban biztos, hogy „szőlészet, szántóföldi mezőgazdaság, tehenészet, méhészet, baromfitenyésztés” ott nem folyt. Természetesen asztalosokat, lakatosokat stb. sem magas, sem semmilyen szinten nem képzett. Ilyenek laktak internátusszerűen a Hermina úton, de képzést nem ott kaptak. Szép és városzerte ismert, népszerű volt a virágkertészet, de korántsem „az ország legjelentősebbje”. Ugyancsak nem oktattak „közismereti tárgyakat”, csak szakmaiakat.

Külön kell szólni arról a képtelenségről, hogy „tényleg a korai kibucok elvei szerint működött... közös kassza, a növendékeknek külön férfi és női szobák stb. Ugyanis a kertészkepző telepen csak fiú bentlakók voltunk, lá-

Ott csak fiúk laktak, szó sem lehetett női szobákról.

emlékELTÉRÉS

VITA

nyok a fővárosból jártak be munkanapokon. Hogy mennyire nem volt szó az alijázás előkészítéséről, azt többek közt bizonyítja, hogy a háború éveiben fogadott be a MIKÉFE cionista plúgákat: a Hánoár Hácioni, a Makabi Hácáir és a Mizráchi egy-egy csoportját fogadták be, ők külön laktak és külön is dolgoztak tőlünk. Így legfőljebb egy-két barátság és ugyanannyi diákszerelme alakult, azok is rövid életűek voltak, éppen a cionisták átmeneti ottléte miatt. Szex azonban sem ott nem volt, sem a cikkben említett bordélyházban, aminek a létezéséről sem tudtunk.

Említhetnénk olyan „apróságokat” is, mint például, hogy valakit 1939-ben vettek föl a MIKÉFE-re s ezzel megúsza a deportálást (1944!), vagy: „a MIKÉFE tanoncotthon bejárata a Keresztúri úton éppen a két villamosmegálló között volt.” Ez csak azért nem stimmel, mert a tanoncotthon a Hermina úton volt, a Keresztúri úton pedig a mai napig sem jár villamos.

Volna még mit írnom a „Volt egyszer...” című cikkről, de azt hiszem, ennyivel is meggyőztük a szerzőt, hogy jó ragaszkodni a tényekhez, mert hátha akad egy-két szemtanú-túlélő.

Szívélyes üdvözléssel:

Várkonyi Endre

ny. újságíró,

a MIKÉFE kertésztelep növendéke 1941. IX.

és 1944. III. között

*

A MIKÉFE Baráti Kör két tagja is reagált a „Volt egyszer egy kibuc Budapesten – avagy a MIKÉFE” c. cikkben foglaltakra. Az ezekben leírtak mellett szükségesnek tartjuk a XIX–XX. század jelentős magyar zsidó intézményének rövid bemutatását, minthogy a cikk ezt elmulasztotta.

A több mint 170 esztendővel ezelőtti, Batthyány Lajos elnökletével tartott iparegyesületi ülés felvette soraiba a megalakuló együletet. Ez nagy segítséget jelentett a zsidóságnak abban, hogy a modern társadalom fejlődésének útján a zsidó fiatalok ipari és mezőgazdasági szakemberekké váljanak.

Az egykor megfogalmazott célok (lásd Kertész Ödön: *A Magyar Izr. Kézmű- és Földművelési Egyesület százéves története*) az alábbiak voltak:

1. a nehéz közművek és iparágak gyakorlata;
2. a magyar nyelv ápolása;
3. a földművelés gyakorlása;
4. a közhasznú ismeretek és a tiszta erkölcs terjesztése.

A sok segítséggel és nem kevés ellenállással is létrejött intézmény óriási fejlődést valósított meg az évtizedek során. Működése idején ezernél is több hitközségi és egyéb szervezet volt a tagja és sok ezer szakembert nevelt fel. Támogatását élvezhették különböző szakmák és nagy művészek is, például Ligeti Miklós, az Anonymus-szobor alkotója, Vajda Lajos festőművész és grafikus, Feivel Lipót

vasbútorgyáros, de falai között éltek egy időben Kabos László, Egri István színművészek is. Két nagy szervezete, az iparos tanoncotthon és a kertész-képző telep szakemberei a világ nagyon sok országában szereztek elismerést.

Zsidó cserkészcsapata, a 310. Jókai cserkészcsapat részt vett az országos harci játékokon, kirándulásokon a környező budai hegyekben, csónaktúrákon, de túráztak Olaszországban, Ausztriában is. Baráti

összejövetelek, hangverseny-, múzeum-, színházlátogatásaiak jelzik, hogy a szakmai műveltség mellett a kulturális képzést sem hanyagolták el. Mindezek élethűbben jellemzik az egykori intézmény életét és történetét, mint a cikk valóságot nélkülöző, hatásvadász hasonlata, vagy a fiatalok menhelyszerű hálóhelyeként, az éhezés otthonaként való beállítása. A történeti tények azt mutatják, hogy 1945 után az életben maradtak nagy része itthon alapítva családot hasznosította szellemi és szakmai tudását. A kivándorolt volt MIKÉFE-növendékek többsége elsősorban Izraelben letelepedve élt és dolgozott új hazájá felemelkedésén. Hasonló utat jártak be az Európa más országaiban, Amerikában vagy Ausztráliában letelepedettek is.

A 2000-ben Budapesten szervezett világtalálkozó emlékezői, az eddig megjelent két dokumentumkötet írásai jelzik a MIKÉFE intézményeinek korabeli sikereit és küzdelmeit. A sorozatos zsidótörvények és a folyamatosan erősödő jogfosztás idején, különösen az 1939–44 közötti időszakban azon kevés szervezetek egyike volt, amely szakmai ismereteket, megfelelő élelmezést és otthont tudott nyújtani a fiatal zsidó nemzedék tagjainak, elősegítve ezzel megélhetésük megtalálását. Talán érthető, hogy a nagy múltú intézmény ismerői és néhány élő tagja nagyon hiányosnak, torznak tartja az említett cikket. A világtalálkozót követően megalakult MIKÉFE Baráti Kör céljának tartja az emlékek mentését, a történet tanulságainak hasznosítását a jövő társadalmában.

MIKÉFE Baráti Kör

*

Kedves Érintettek!

Írásmat életinterjúk és az Izsák Erika által említett szakirodalom alapján készítettem el. Mivel az adatközlő(k) egyértelműen kibucként aposztrofálták, illetve a szakirodalom is hasonlóan tett, ezért bátorzkodtam én is ezt a címet, illetve hasonlatot választani. Az oral history műfaja nem könnyű műfaj, 60 év távlatára vissza-

Szex azonban sem ott nem volt, sem a cikkben említett bordélyházban, aminek a létezéséről sem tudtunk.

emlékELTÉRÉS

VITA

Meg-
győződés-
em,
hogyan
a vissza-
emlékezések
nagy része
pontos.

emlékezni nem mindig egyszerű, mindazonáltal meggyőződés, hogy a visszaemlékezések nagy része pontos. Az interjúalanyt (Fülep Endre), akivel a beszélgetést készítettem, épp Izsák Erika ajánlotta nekem, aki az idézett szövegben említett bordélyházzal még hosszasan mesélt (természetesen ez nem került bele az interjúba). Izsák Erika képei illusztrációként kerültek a szöveghez, ő ezt egy korábbi életinterjú készültkor szerződésben vállalta, hogy megjelentethetők. Interjúja és családi képei most is fenn vannak a www.centropa.hu weboldalon, bárki olvashatja, használhatja őket.

Én nagyon köszönöm a kiegészítéseket, és örülök, hogy vannak még szemtanúk, akik pontosabb képet tudnak adni a témáról. Azt, hogy a MIKÉFE egy kibuc alapelvein működött-e avagy sem, eldönteni nem tud-

juk, de higgyék el, hogy a forrásaimra és a már említett szakirodalomra támaszkodva nekem is ez a benyomásom, hogy a kibuc jelleg létezett. Izsák Erika is töprengést említ levelében, tehát, úgy tűnik, mégsem tévedtem ekkorát. Sok életinterjút készítettem, ezekben többször említik a MIKÉFE-t mint fontos virágkertet, és többen jegyezték meg, hogy a legjelentősebb virágboltok egyikének szállított. Nem hinném, hogy cikkemben képtelenségeket állítottam, miért is tettem volna? Én csupán egy nagyon izgalmas intézményre és az ott megélt élettörténetekre szerettem volna felhívni a figyelmet. A MIKÉFE egyedülálló volt a maga nemében, sok fiatal zsidó fiúnak és lánynak a túlélését jelentette. Ha mégis úgy érzik, megbántottam Önöket, ezúton kérek elnézést.

Czingel Szilvia

Határtalan Szabolcs-Szatmár-Bereg

Tervezett időpont: 2013. október 17–20.

Négynapos kulturális zárandoklat a haszid legendák, mesészerű történetek, kalandorok, híres szélhámosok világába a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület szervezésében. Zárandoklat, történelem, gasztronómia, emlékezet. **Négy nap, 3 éjszaka, szállás Nyíregyházán, 4 csillagos szállodában.**

Hamarosan újra útra kelünk, hogy tovább barangoljunk a magyar zsidó kultúra nyomában, és megismerjük a több száz éves magyar-zsidó együttélés szellemi és épített örökségeit. Ezúttal **Szabolcs-Szatmár-Bereg megye csodálatos zsidó és nem zsidó emlékeit derítjük fel**, és megidézzük a megye régen volt világát.

Utazunk majd szemet gyönyörködtető és szívet melengető tájakon, látunk majd csodálatos zsidó temetőket, elárvultan omladozó és csodálatosan felújított zsinagógákat is. Megismerkedünk haszid legendák mesészerű világával.

Szól a kakas már – elzarándokolunk a magyarországi haszidizmus megalapítója, a híres „kállói Cádik”, Taub Eizik Izsák nyughe-lyéhez, aki az idők folyamán a haszidizmus legendakörébe emelkedett, s mesés alakká lényegült át.

De a környék szülöttének, Strasznov Ignácnak, a híres szélhámosnak hét országra szóló kalandjaiban is elmerülünk majd, aki – a volt császári és királyi mesterdetektív, Mikola Menyhért szerint – **a Monarchia legnagyobb szélhámosa volt.**

S ha már Monarchia, Mátészalkán meglátogatjuk **a világon egyedülálló szekér-, kocsi- és hintógyűjteményt.** Az egykori Péchy-

palota – a volt főispáni lak szecessziós épülete – udvarán felállított, hatalmas kocsiszinben száznál több régi járgány látható.

Felkutatjuk azt a házat is, **ahol először gyulladt ki a villanyfény Magyarországon**, 1888-ban, egy időben New Yorkkal – és hamarabb, mint Budapesten.

Kastélyok, zsinagógák, régi zsidó temetők, ma is működő mal-mok, kanyargós utcácskák, patakok, sebes folyók és számos csodálatos látványosság vár reánk, no meg persze a híres szatmári szilva, de óvatosan, csakis kis mennyiségben – vagy nagy mennyiségben a híres fekete szatmári szilvalekvárból.

Kulturális zárandoklatunk során partnerünk és segítők lesznek a Nyíregyházi Zsidó Hitközség, Cseh Viktor és a környék kiemelkedő tudású néprajzkutatói és muzeológusai.

Meglepetéskoncerttel is készülünk, de ez egyelőre legyen titok. És persze Mátészalka két neves szülöttéről: Gacsaj Pesta híresen hírhedt betyárról és Tony Curtis még híresebb színészről sem feledkezünk meg. **Tartsatok velünk** ezúttal is! A zsidó kultúra és a betyáros romantika garantált. A részletes útvonal hamarosan megtekinthető a www.mazsike.hu internetes oldalunkon.

Tervezett ár: 49 000–53 000 Ft/fő/kétágyas szobában, 4 csillagos szállodában. Az ár tartalmazza az utazás, a 3 éjszakai szállás (reggelivel), két ebéd, az idegenvezetések és a zenei program költségeit. Az egyágyas felárról érdeklődni lehet a megadott elérhetőségeken.

Információ: **311-6665** (munkanapokon a délutáni órákban), mazsike@gmail.com

Jelentkezés és befizetési határidő: október 7., hétfő